

MAĎARI

Rozpad Rakúsko-Uhorska (1918) a následný vznik nástupníckych štátov, vrátane Československej republiky, predstavuje pre každý zo zainteresovaných národov kľúčový historický medzník. Pre Slovákov, ktorí sa v októbri 1918 dobrovoľne rozhodli opustiť bývalé Uhorsko a vytvoriť spoločný štát s Čechmi na základe sebaurčovacieho práva, sa táto udalosť stala naplnením ich dlhodobého národno-politického programu, ktorého cieľom bola národná a štátna suverenita. Trianonská mierová zmluva (1920) nielenže potvrdila vyčlenenie Slovenska zo zaniknutého Uhorska, ale po prvý raz v histórii Slovákov určila aj hranice ich zvrchovanej krajiny, čiže štátne hranice Slovenska. Značne odlišná je interpretácia historických udalostí, ktoré viedli k rozpadu Uhorska a vzniku nových štátov, u príslušníkov maďarského národa. U prevážnej časti z nich sa „slovo Trianon dodnes vyslovuje s veľkou dávkou trpkosti, je synonymom nespravodlivosti, tragického údelu a krivdy, a považuje sa za národnú katastrofu. V istých kruhoch sa stále pociťuje ako trauma a nezacelená rana na maďarskom národe, s ktorou sa nevie vyrovať už vyše trištvrté storočia“ (HRONSKÝ 1998:280). Takýto uhol pohľadu a rozdielnu interpretáciu výsledkov prvej svetovej vojny podmieňovali viaceré skutočnosti, no predovšetkým to, že Uhorsko v tomto čase stratilo nielen územia obývané inými národnosťami, ale aj územia, na ktorých bolo oddávna osídlené aj obyvateľstvo maďarskej národnosti. Vzťahuje sa to, pravdaže, aj na Československú republiku, ktorej hranice boli v Trianone, s prihliadnutím na etnické, hospodárske a vojensko-strategické zretele vytýčené tak, že k územiu Slovenska pozdĺž jeho južných hraníc boli pričlenené aj oblasti, na ktorých žili prevažne príslušníci maďarského etnika. To spôsobilo, že z vládnuceho národa dovtedajšieho Uhorska sa v novoutvorenom Československu približne 650 tisíc Maďarov zo dňa na deň ocitlo v pozícii národnostnej menšiny. Takáto náhla zmena politického statusu, ako aj bolestivo zasiahnuté historické a národné vedomie Maďarov, navyše jatrené aj pocitmi nespravodlivosti a nesmiernej krivdy na maďarskom národe, spôsobili, že národnopolitický a kultúrny vývin maďarskej národnosti na Slovensku, bol po roku 1918 sprevádzaný viacerými osobitosťami, aké sa u iných národnostných menšín a inoetnických skupín nevyskytli. Aby sme im mohli lepšie porozumieť, potrebné je poukázať na príslušné historické, politické, hospodársko-sociálne a kultúrne spojitosti, ktoré sprevádzali život Maďarov na území Slovenska od vzniku uhorského štátu po jeho rozpad.

Spoločnosť a spôsob života starých Uhrov v karpatsko-dunajskej kotline

Keďže sa na prelome 9. a 10. storočia začali starí Uhri usadzovať v Karpatsko-dunajskej kotline, ich spoločnosť bola organizovaná na rodovo-kmeňových princípoch. Základnú štruktúru vytváralo sedem kmeňov, ktoré sa sformovali ešte počas pobytu v donsko-dneperskom Medziriečí/Etelköze a v Levédii. Nazývali sa *Nyék*, *Megyer/Magyar*, *Kürt-Gyarmat*, *Tarján*, *Jenő*, *Kér* a *Keszi* (vo fonetickej transkripcii *Ňék*, *Meď'er/Maď'ar*, *Kört-Ďarmat*, *Tarján*, *Jenő*, *Kér* a *Kesi*). Tieto kmene hovorili nárečiami ugrofínskej jazykovej rodiny. Pri obsadzovaní karpatsko-podunajského priestoru manévrovali v zoskupeniach podľa príslušnosti k jednotlivým kmeňom. S tým súviselo, že nárečové rozdiely aj naďalej pretrvávali v určitých teritoriálnych útvaroch. Avšak nomádny život, sprevádzaný neustálym pohybom, striedaním pastvísk a sídelných oblastí, ako aj vojenské koristnícke výpravy, ktorých sa často zúčastňovali početné masy ľudu, mali zároveň aj konvergentné, čiže jazykovo zjednocujúce účinky. Tie sa začali čoraz viac zintenzívňovať po porážke starých Uhrov na rieke Lech (955), ako aj za vlády kniežaťa Gejzu (970–997), keď zjednocovanie starouhorských kmeňov prechádzalo do procesu utvárania jednotného maďarského etnika (KISS 20002:76, MARSINA 1971:216).

Na územie terajšieho Slovenska začali starí Uhri prenikať od prelomu 9. a 10. storočia. Archeológovia podľa nálezu staromaďarských hrobov vyslovili názor, že do polovice 10. storočia jazdecké družiny, spolu aj s jednoduchšími, čiže nevojenskými vrstvami nového obyvateľstva, osídlili južné časti Slovenska zhruba po dnešnú líniu Bratislava – Hlohovec – Nitra – Levice – Lučenec – Rimavská Sobota (RUTTKAY, A. 2002:182). So závermi archeológov korešpondujú aj zistenia jazykovedcov. Na súbore niekoľkých desiatok miestnych názvov z južných oblastí Slovenska, ktoré sú odvodené z názvov starouhorských kmeňov, vyslovili indíciu, že staromaďarské obyvateľstvo sa tu muselo usadiť v priebehu 10. storočia, čiže predtým, ako došlo k zjednocovaniu týchto kmeňov a k utváraniu integrovaného spoločenstva Maďarov. Poukazujú na to viaceré, akoby hniezdové zoskupenia osadných názvov, ktoré sa nachádzajú na rôznych miestach južného Slovenska. K najznámejším patrí zoskupenie, ktoré vzniklo v povodí rieky Ipeľ – *Nekyje* (dnes Vinica), *Kosihy*, *Kosihovce*, *Kiarov*, *Slovenské Ďarmoty* a *Balašské Ďarmoty*. Odvodené boli z názvov starouhorských kmeňov *Nyék*, *Keszi*, *Kér* a *Gyarmat*. Podobné zoskupenia sa vyskytujú aj pozdĺž toku Dunaja. Neďaleko ústia Hrona a Ipľa do Dunaja mali strážne stanovišťa príslušníci kmeňa *Gyarmat*, *Keszi* a *Kér*, ktoré sú doložené historickými názvami terajších obcí *Malý Kiar*, *Sikenička*, *Kamenný most* a *Malé Kosihy*. Starouhorské posádky vytvorili zoskupenie aj na dolnom toku Váhu a Nitry. Tu mali zastúpenie kmene *Keszi*, *Kér* a *Megyer*, ktoré sú

historicky doložené v terajších lokalitách *Veľký Kýr* a *Malý Kýr* (dnes Milanovce), *Marcelová* a *Čalovec*. Významné bolo aj zoskupenia strážnych či bojových stanovišť, ktoré vytvorili posádky kmeňa *Megyer* v priestore ohraničenom stredným Dunajom, dolným tokom Váhu a Moravy. Vytvorili tu na strategicky dôležitých miestach svoje základne, ktoré sú historicky doložené lokalitami *Veľký Meder* (Čalovo), *Slovenský Meder* (Palárikovo), *Záhorská Ves* a zaniknutou osadou pri *Bolerázi*. Keď Arpádov pravnuke Gejza okolo roku 970 zjednotil pod svoju vládu všetky starouhorské kmene, názov arpádovského kmeňa *Megyer/Magyar* sa stal spoločným etnickým názvom celého, od prelomu 10. a 11. storočia už zjednoteného staromaďarského spoločenstva. Preto aj strážne osady, ktoré vznikli v období 11.–12. storočia, boli namiesto dovtedajších kmeňových názvov, označované iba etnonym *Magyar*, alebo jeho latinským ekvivalentom *Hungarus/Ugróc/Uhor*. Do tohto obdobia spadá vznik strážnych osád *Mogiorfalu* (dnešná Uhorská Ves) v Liptove, osady *Uherce* na Ponitří a pri Trnave, *Uhrovec* neďaleko Bánoviec nad Bebravou a ďalšie. Uhorskí panovníci po upevnení svojej moci v 11. storočí rozhodli, že strážnu službu v pohraničí a podľa potreby aj vo vnútri krajiny, môžu vykonávať aj príslušníci Maďarom príbuzných etnických skupín – *Sikulovia*, *Kükülovia*, *Pečenehovia*, *Polovci*, *Kabari*. Dokladom takejto praxe sú niekdajšie strážne osady, ktoré vznikli na miestach terajších obcí *Sekule*, *Kuklov*, *Plavecký Štvrtok*, *Plavecký Mikuláš* a *Plavecký Peter* na Záhorí, hrady *Plaveč* v Šariši a Malých Karpatoch, *Pečeňady*, *Pečeňany* a *Pečenice* na západnom Slovensku, *Bešeňov* pri Nových Zámkoch a ďalšie (KRAJČOVIČ 2005:125, VARSÍK 1984:162, MARSINA 1971:216).

S príchodom starých Uhrov sa do karpatskodunajskej kotliny dostala spoločnosť, ktorá sa od starousadlého slovanského obyvateľstva odlišovala nielen vzdialeným ugrofínskym jazykom, ale aj celkovým spôsobom života. Jeho charakteristické znaky sa odvíjali od hlavného zamestnania – kočovného pastierstva. V staromaďarských hroboch z 9.–11. storočia sa našli kosti desiatich druhov domestikovaných zvierat. Boli medzi nimi zastúpené aj plemená, ktoré si priviedli spoza Karpát – kôň *tarpán*, ovca *ösracka*, druh drobného dlhosrstého hovädzieho dobytku a údajne aj predka, z ktorého bola krížením vyšľachtená vychýrená sviňa *mangalica*. Dominantná pozícia patrila chovu koní. Nasvedčuje tomu aj dobový záznam, že starí Maďari „chodia na koňoch, rozmýšľajú, postávajú a aj sa rozprávajú na koňoch“. Kone vypásali v 20–25 členných čriedach. Živili sa ich mäsom a aj mliekom, z ktorého pripravovali nápoj *kumys*. Kone však používali hlavne na jazdu a transport. Na koňoch jazdili už od útleho detstva. Muži takmer ani nevedeli chodiť pešo. Na chôdzi totiž nemali prispôsobenú obuv, lebo podošvy na nej boli z mäkkej kože. Nasvedčujú tomu strmene zo staromaďarských hrobov s prehnutými/oblúkovitými stupadlami. Na koni vedeli

tak skvele narábať s lukom, že aj za prudkého cvalu dokázali vystreliť a zasiahnúť cieľ. S koňmi si obratne počínali pri pasení dobytká a majstrovsky ich ovládli aj v bojových akciách (PALÁDI-KOVÁCS 1997:97, RUTTKAY, A. 2002:184, KUČERA 1985:103).

Stepný chov hospodárskych zvierat si vyžadoval časté sťahovanie za vhodnými pastviskami. Rytmus bol určovaný kolobehom ročných období. Nomádnemu pastierstvu boli prispôsobené aj obydlia, ktoré sa dali rýchlo rozobrať, poskladať a ľahko preniesť z jedného miesta na druhé. Staromaďarské kmene si priniesli do Karpatskej kotliny prenosné obydlie, ktoré sa typologicky zhodovalo s obydľím súčasných pastierov v Mongolsku – *jurto*. Aj šiatre starých Maďarov mali kruhový pôdorys, kostru stien z drevených tyčí, obloženú plstenými textíliami. Uprostred šiatra bolo na zemi otvorené ohnisko, dym z neho unikal otvorom v strede kupolovitej strechy. Na varenie používali hlinené hrnce/kotlíky. Z archeologických nálezov vieme, že boli v rukách tvarované, mali okrúhle dno a dva otvory na hornom spevnenom okraji, aby sa dali zavesiť nad ohniskom. Dalo sa v nich uvariť 7–9 litrov potravy, ktorá vystačila pre jednu rodinu na celý deň. O tom, že prenosné formy obydlia pretrvávali u Maďarov ešte aj koncom 12. storočia, potvrdzuje svedectvo frizinského biskupa Ota, ktorého pri návšteve Uhorska zaujal nielen zvláštny výzor Maďarov, ale aj to, že majú veľmi biedne zemnicové domy, pretože od jari do jesene žijú v šiatroch (SZENTPÉTERI 1999:329).

Spolunažívanie staromaďarských kmeňov so starousadlým slovanským obyvateľstvom malo viacero podôb. Bezprostredne po vpáde do Karpatskej kotliny malo správanie starých Uhrov dobyvateľský, pustošivý a podmaniteľský charakter. Vojenským útokom padli za obeť najvýznamnejšie kniežacie strediská Veľkej Moravy. Počas celého 10. storočia prežívali Slovieni neobyčajne kruté obdobie, v ktorom sa obyvatelia takmer celej severnej časti karpatsko-dunajskej kotliny ocitli viac-menej v bezprávnom postavení. Mohlo by tomu nasvedčovať aj maďarské pomenovanie časti Slovanov etnonymom *Tót*, ktorého jeden z možných významov je „podrobený“ (RATKOŠ 1990:129, KOVÁČ 1998:33). Za takejto situácie vzťahy dobyvateľských Uhrov a starousadlých Slovienov boli dištancované. Čiže vzájomne nekomunikovali a nemiešali sa. Nasvedčujú tomu relatívne malé staromaďarské pohrebiská alebo jednotlivito roztrúsené hroby, ktoré boli umiestňované oddelene od slovanských. V staromaďarských hrobách z prvej polovice 10. storočia archeológovia našli predmety typickej nomádskej kultúry východoeurópskeho pôvodu, charakterizované ako prvky tzv. *levédskej industrie*. V hrobách bojovníkov bola zastúpená strmeňmi s prehnutými stupadlami, reflexnými lukmi vystuženými parohami a zvieracími kosťami, kovovými hrotmi šípov vystreľovaných do bojovníckych hrobov, šablami so zahnutou rukoväťou, prednou

časťou bojovníkovho koňa, ktorého zvyšok pravdepodobne zjedli na pohrebnej hostine. V ženských hrobách sa z tejto industrie najčastejšie objavujú drôtené náušnice s navlečenými bubienkami a náramky s hadími hlavičkami (RUTTKAY, A. 2001 a 2002, ŠTEFANOVIČOVÁ 1989, HANULIAK 2000, SZENTPÉTERI 1999).

Maďarsko-slovanská symbióza

Od polovice 10. storočia sa začal rozbiehať zdĺhavý proces, v ktorom Maďari zanechávali kočovné pastierstvo a preorientovávali sa na efektívnejšie usadlé dobytkárstvo a po ňom postupne aj na poľnohospodárstvo. Vysvetľuje sa to tým, že v roku 955 na rieke Lech v južnom Nemecku utrpeli najvýbojnejší vojvodcovia aj s 12-tisícovým maďarským vojskom zničujúcu porážku, pri ktorej fyzicky zahynuli nielen vojvodcovia, ale aj hlavná vojenská sila maďarských kočovníkov. Keďže na pravidelné lúpežné výpravy sa už nedalo pomýšľať a Karpatská kotlina neposkytovala dostatok poživne pre stáda kočovníkov, Maďarom neostávalo iné východisko, len sa usadiť a začať obrábať pôdu. Medievalista Matúš Kučera v týchto súvislostiach zdôraznil, že „poľnohospodárstvo predstavovalo akceleračný vývojový moment pastierskeho maďarského etnika, ktoré sa v nových sídlach chudobných na pastviny ocitlo v hospodárskej kríze a hľadalo vhodnú materiálnu bázu na biologickú reprodukciu i upevnenie moci. Poľnohospodárstvo vytvorilo most, cez ktorý prešlo maďarské pastierstvo do európskej agrárnej štruktúry. Bola to východisková cesta v dobe, keď sa už vojenské vpády ozbrojených družín ukazovali len ako dočasný faktor východiska z krízy. Navyše, prechod maďarskej spoločnosti k novej ekonomickej štruktúre pomohol nájsť cestu i k novej sídliskovej stabilite, ktorá v mnohom rozhodla i o etnickej homogenite budúceho maďarského národa (KUČERA 1981:45).

S prechodom na poľnohospodárstvo súviselo, že starí Maďari sa prestali dištancovať od starousadlého slovanského obyvateľstva. Začali s ním komunikovať a kooperovať. Prejavilo sa to v tom, že svoje osady zakladali v bezprostrednej blízkosti slovanských osád, pričom neraz sa s nimi aj spájali. Nasvedčuje tomu pochovávanie na spoločných pohrebiskách. V porovnaní s prvou polovicou 10. storočia, keď sa na oddelených cintorínoch dala rozlíšiť slovanská alebo maďarská príslušnosť/eticita pochovaných osôb, na spoločných cintorínoch z nasledovného obdobia sa to s istotou už určiť nedalo. Šperky, pracovné nástroje, militárie, milodary a ďalšie predmety nájdené v hrobách sa vyznačovali prevažne zhodnými znakmi. Pohrebiská so zmiešanými slovansko-maďarskými znakmi dostali názov *belobrdská kultúra* (podľa lokality Belo Brdo v Chorvátsku). Zistené boli na rozsiahlom priestore so slovansko-maďarským osídlením v Potisí, Zadunajsku, na juhozápadnom Slovensku, v Slavónsku,

čiasťočne aj v Korutánsku a Srbsku. Archeológovia teda potvrdili slová stredovekého kronikára Nestora, že Maďari v Uhorsku nežili oddelene, ale „spolu so Slovanmi“ (RUTTKAY, A. 2003:226, STEINHÜBEL 2004:171).

Spoločné pohrebiská Belobrdskej kultúry sú prvým celoplošným dokladom, že pretrvávajúca blízkosť a aj premiešavanie staromaďarského a slovanského obyvateľstva sa nemohli zaobiť bez sociálnych a kultúrnych súvzťažností. Boli prirodzeným prejavom vzájomného stretu a pôsobenia dvoch civilizačne rozdielnych kultúrnych modelov. Podmienkou pôsobenia takýchto interakcií bolo zžitie sa nebojovej zložky staromaďarskej spoločnosti s podmaneným slovanským obyvateľstvom. A pravdaže, aj vzájomná jazyková komunikácia. V daných súvislostiach je taktiež potrebné uvedomiť si, že do vzájomných interakcií vstúpili spoločenstvá s rozdielnymi východiskovými pozíciami. Na jednej strane bolo starousadlé slovanské obyvateľstvo, ktoré po dobyvateľskom rozbití veľkomoravského štátu síce stratilo niekdajšiu mocensko-politickú hegemoniu, a po vojenskom zdecimovaní aj populačnú výlučnosť v danom priestore. Avšak aj napriek tomu nebol zlikvidovaný dovtedajší hospodársky, spoločenský a duchovný život usadlej slovanskej spoločnosti. Druhým subjektom vstupujúcim do kultúrnych súvzťažností bola staromaďarská spoločnosť, ktorá hľadala nielen nový životný priestor, ale aj východisko z hospodárskej krízy prechodom z nomádnej pastierskej na usadlú agrikultúrnu platformu. Bolo preto prirodzené, že na prijímaní kultúrnych podnetov boli oveľa viac zainteresovaní či závislí transformujúci sa starí Maďari, ako autochtónni Slovania. Poznatky historikov a jazykovedcov potvrdzujú, že staromaďarské kmene pri ich púti z Levédie a Etekközu do Karpatskej kotliny čerpali kultúrne podnety z rôznych ázijských a európskych zdrojov. Najzreteľnejšie sa to odrazilo v ich jazyku. Maďarskí jazykovedci zistili, že na slovnú zásobu ugrofínskeho základu sa postupne navrstvovali slovné výpožičky z viacerých jazykov. Slavista István Kniezsa vyrátal, že najpočetnejšie sú zastúpené slová turecké (6,5 %), nemecké (7,3 %) a slovanské (12,4 %). Od nikoho teda neprevzali Maďari toľko slov, ako práve od Slovanov. Ich celkový počet sa odhaduje na 1500–2000. Naprostá väčšina z nich sa dostala do slovnej zásoby maďarčiny v období 10.–12. storočia. Čiže v čase, keď sa staromaďarské kmene adaptovali na stredoeurópsku civilizáciu. Nie je preto náhodné, že najviac slovných výpožičiek pochádza od ich najbezprostrednejších slovanských susedov. Pozoruhodný je nielen veľký počet prevzatých slovanských slov, ale aj rozsiahla tematická škála, v ktorej sú obsiahnuté najrôznejšie úseky hospodárskeho, spoločenského a duchovného života.

Pol'nohospodárstvo: *lemez/lemeš, csoroszlya/čerieslo, gerendely/hriadeľ, ösztöke/styk* (súčasti pluhu); *barázda/brázda, ugar/úhor, parlag/prieloh, borona/brána, kapa,*

kapálni/motyka, kopat', rozs/raž, prosza/proso, kalász/klas, szalma/slama, pelyva/pleva, konkoly/kúkol', kasza/kosa, csép/cepy, villa/vidly, asztag/stoh, abara/oboroh, lén/l'an, répa/repa, cékla/cvikla, káposzta/kapusta, kabala/kobyla, bárány/baran, kakas/kohút, galamb/holub, iga, járom/jarmo atď.;

Staviteľstvo a bývanie: *gerenda/hrada, oszlop/stĺp, borona/brvno, szelemen/slemeno, boronaház/zrubový dom, vályog/váľok (surová valcovitá tehla), pitvar/pitvor (vstupná miestnosť do domu od slova pritvorit'), pest/pec, oblak/oblok, azstal/stôl, lóca/lavica, polc/polica, padlás/pôjd, udvar/dvor atď.;*

Remeslá: *takács/tekáč, molnár/mlynár, kovács/kováč, kádár/kadiar, debnár, goröncser/hrnčiar, esztergályos/struhár, tokár atď.;*

Rodina: *család/čel'ad', rodina, mostoha/macocha, unoka/vnuk atď.*

Náboženstvo: *kereszt/križ, malaszt/milosť, pogány/pohan, angyal/anjel, pokol/peklo, pap/pop, kňaz, dusnok/dušník, vecsernye/večiereň, nešpory, bérmál/birmovať, szerda/streda, csütörfök/štvrtok, péntek/piatok, szombat/sobota atď.;*

Štát a organizácia spoločnosti: *király/kráľ, császár/cisár, vajda/vojvoda, kenéz/knieža, szolga/sluha, rab/rab, otrok, izbeg/zbeh, poraszt/sedliak (zo slova prostý), megye/župa (zo slova mädzä, medza), ispán/spán, župan, tömölcz/temnica, žalár, panasz/ponosa, rend/poriadok (zo slova red), pcesét/pečať, pénz/peniaz atď.*

Slovanské jazykové výpožičky pochádzajú prevažne zo západoslovanských dialektov. Maďarčina zachovala staroslovanské slová v podobe, akú mali pred 10.–12. storočím. Čiže pred takými jazykovými zmenami, akými bol zánik nosoviek (napr. *konkoly/kúkol', szombat/sobota, munka/práca* zo slova muka, *domb/dub, galamb/holub, gerenda/hrada* atď.), zmena *g* na *h* (napr. *gerendely/hriadeľ, galagonya/hlôh, Galgócz/Hlohovec, gerenda/hrada* atď.), ako aj zánik *jerov* a kontrakcia (napr. *köböl/kbel, barázda/brázda, kalász/klas, udvar/dvor, oszlop/stĺp* atď.).

V súvislosti s uvedenými slovnými výpožičkami v maďarčine je zaujímavé aj to, že také rozsiahle jazykové vplyvy a kultúrne interakcie by boli sotva mysliteľné, ak by príslušníci zainteresovaných etnických spoločenstiev nedokázali medzi sebou komunikovať. Historik Peter Ratkoš vyslovil názor, že rozsiahlejšie súbory slov prechádzajú z jedného jazyka do druhého prostredníctvom prechodného bilingvizmu a asimiláciou. To znamená, že slovanské slová do maďarčiny prenieslo slovanské obyvateľstvo v tých častiach Karpatsko-dunajskej kotliny (Panónia, Matra, Piliš, Bukové pohorie, Žitný ostrov, Poiplie), v ktorých krátko po usadení sa Maďarov podľahlo asimilácii (RATKOŠ 1990, STANISLAV 1999, PAULINY 1983, ONDRUŠ 2004, SZABADFALVI 1997, BALASSA-ORTUTAY 1979).

Proces zmeny kočovného spôsobu života na usadlý, ako aj s tým spätú transformáciu hospodárskeho života, do určitej miery uľahčovalo aj to, že starí Uhri už počas pobytu v povolžskej Levédii a donsko-dneperskom Eteľkőze, prišli do kontaktu s tureckou, protobulharskou a východoslovanskou roľníckou a stavebnou kultúrou. Slovné výpožičky v maďarčine z tohto obdobia naznačujú, že starouhorské kmene si tam osvojili orbu hákom a radlom, pestovanie obilnín, hrachu a konopí, žatie obilia a jeho tlčenie v stupách. Archeológovia usudzujú, že niektoré stavebné formy si priniesli aj do Karpatskej kotliny a ovplyvnili nimi aj tunajších Slovanov. Napomohli napríklad presadeniu sa progresívnejších hlinených pecí, ako aj väčšiemu rozšíreniu vypletaných a menej zahĺbených obydlí (RUTTKAY, M. 2002:78, ŠALKOVSKÝ 2002:67).

Spolužitie staromaďarskej a staroslovanskej spoločnosti prinieslo početné interakcie nielen na úseku hospodárskeho života, ale aj pri vytváraní základov uhorského štátu. Arpádovci sa pri jeho formovaní inšpirovali franskými a slovanskými vzormi. Slovenskí historikovia zdôrazňujú, že arpádovské Uhorsko bolo maďarsko-slovanským štátom, ktorého zárodok vznikali predovšetkým v zadunajsko-nitrianskom priestore, do ktorého spadá aj územie terajšieho Slovenska. Poukazujú na to, že práve v tomto priestore boli skoncentrované najvýznamnejšie strediská niekdajšieho Nitrianskeho kniežatstva a starými Uhrami rozvrátenej Veľkej Moravy. S tým súviselo, že Arpádovci, vrátane prvého uhorského kráľa Štefana (1000–1038), pri budovaní štátnej, administratívnej a cirkevnej organizácie mohli nadviazať na staršie, avšak ešte živé veľkomoravské tradície. Dokladajú to nielen vyššie uvedené lexikálne výpožičky maďarčiny zo staroslovienskeho jazyka, ale aj rôzne písomné pramene a archeologické nálezy. Avšak najpresvedčivejšími dokladmi maďarsko-slovanskej symbiózy a podielu starých Slovákov na vzniku a formovaní uhorského štátu je kontinuita sídiel cirkevnej správy (Ostrihom, Nitra, Bratislava), ako aj kontinuita sústavy uhorských komitátnych hradov (Nitra, Bratislava, Tekov, Zemplín). Veľkomoravský vplyv sa prejavil aj na architektúre sakrálnych stavieb, ktorá nadväzovala na staršie predlohy alebo vznikala priamo na miestach niekdajších veľkomoravských kostolov (Nitra, Bratislava). Niekdajší význam Nitrianska sa najvýraznejšie prejavil zriadením Nitrianskeho údelného vojvodstva/kniežatstva, ktorého správa bola až do 12. storočia vyhradená príslušníkom vládnucej arpádovskej dynastie. Keďže hlavným mestom ranouhorského štátu bol strategicky výhodnejšie položený Ostrihom, Nitra sa stala sídlom mladších členov panovníckej rodiny, kde sa učili vládnuť a spravovať krajinu budúci následníci trónu (KUČERA 2002, STEINHÜBEL 2004).

Včleňovanie Slovenska do uhorského štátu prebiehalo postupne od polovice 10. až do konca 12. storočia. Zrejme sa to nezaobišlo bez odporu miestnych veľmožov, medzi ktorými vynikli príslušníci rodu Poznanovcov na severozápadnom Slovensku a rodu Huntovcov na juhu stredného Slovenska. Skončilo sa to tým, že predstavitelia týchto rodov neuspeli v konfrontácii so starými Uhrami. Nielenže sa im podriadili, ale prejavili aj ochotu vstúpiť do služieb Arpádovcov. Výnimočné uznanie si vyslúžili, keď po smrti veľkokniežaťa Gejzu, ako vojvodcovia jeho syna Štefana pomohli mu poraziť vzbúreného Kopáňa (997). Za preukázanú oddanosť uhorskému panovníkovi boli Huntovcom a Poznanovcom vrátené ich kniežatstvá, ktoré sa z vôle kráľa Štefana stali komitátmi a predstavitelia týchto rodov ich prvými županmi (1029). V ďalších storočiach si ich potomstvo ešte viac upevnilo pozície na území dnešného Slovenska. Podobné postavenie a majetky ako Poznanovci a Huntovci nadobudli vo východných častiach niekdajšieho Nitrianskeho kniežatstva aj ďalšie starobylé šľachtické rody domáceho pôvodu, menovite rody Miškovcov a Bogatovcov-Radvanovcov. Hoci na dvoroch prvých arpádovských kniežat a kráľov sa okrem domácich rodov uplatnila aj šľachta nemeckého a českého pôvodu, jej najpočetnejšiu zložku tvoria potomkovia staromaďarských kmeňových náčelníkov, vojenských veliteľov a členov ich družín. Na území Slovenska k najstarším a najvýznamnejším rodom staromaďarského pôvodu patrili Salamonovci s rozsiahlymi majetkami na Žitnom ostrove, z ktorých sa rozrodili aj neskorší Esterháziovci, Ilešháziovci, Vattaiovci a ďalší. Vysokú dôveru u arpádovských kniežat si vyslúžili aj príslušníci šľachtického rodu Aba, ktorý získali rozsiahle majetky v Above a Šariši. Taktiež aj šľachtický rod Tekulovcov, ktorého predkovia patrili k maďarským vojenským strážnym oddielom v oblasti východného Slovenska (LUKAČKA 2001, FEDERMAYER 2006).

Kultúrno-geografické členenie Maďarov

Etnický vývin Maďarov po usadení v Karpatskej kotline možno zhrnúť nasledovne. V priebehu 10. storočia sa v dôsledku usadzovania a konvergentných procesov sedem starouhorských kmeňov (Nyék, Keszi, Jenő, Kér, Tarján, Gyarmat a Megyer) integrovalo do jednotného spoločenstva s názvom Maďari. S etnickým spoločenstvom Maďarov splynuli aj so starými Uhrami prísťahovaní Sikulovia, Kükülovia, Pečenehovia, Polovci, Kabari atď. K ďalšiemu etnickému prílivu došlo až v 13. storočí, keď sa do Uhorska prísťahovali *Kumáni/Kunovia* a *Jazygovia/Jásovia*. Aj tí postupne splynuli s Maďarmi. Avšak ich pôvodne turkická a iránska jazyková príslušnosť zanechala stopy v nárečiach maďarčiny. V období vrcholného stredoveku a v počiatkoch novoveku sa na jazykovo-etnickom území Maďarov vyhranili štyri kultúrno-geografické oblasti, ktoré sa vyznačujú určitými zemepisnými,

jazykovými a kultúrnymi zvláštnosťami. Pre tieto oblasti sa ustálili názvy – *Dunántúl/Zadunajsko*, *Felföld/Horná zem*, *Alföld/Dolná zem* a *Erdély/Sedmohradsko*. V každej z týchto oblastí sa sformovali aj rôzne sociálne jednotky, označované ako subetnické alebo etnografické skupiny. Vyznačujú sa nielen viac alebo menej výraznými jazykovými a kultúrnymi osobitosťami, ale aj osobitnými skupinovými názvami, a oddávna aj všeobecne deklarovanou skupinovú identitou. Tak napr. pre *Sedmohradsko* sa takými reprezentatívnymi skupinami stali *Sikulovia* a *Čángovia* pre *Zadunajsko* *Göčejovia* a *Hanšágovia*, pre *Dolnú zem* hlavne *Kunovia*, *Jásovia* a *Hajduovia*, a pre *Hornú zem* predovšetkým *Palóci* (KISS 2000:76, BALASSA-ORTUTAY 1979:27).

Nás, pravdaže, zaujíma predovšetkým vývin tej časti Maďarov, ktorí sú spätí s územím Slovenska. Keďže názov Slovensko sa v maďarčine často zamieňa za staršie názvy, ktoré vznikli ešte v období niekdajšieho Uhorska, žiada sa k tomu aspoň stručná poznámka. Pôvodný obsah geografického pojmu *Horná zem*, v maďarčine *Felföld* alebo *Felvidék*, zahrnoval oproti pojmu *Dolná zem/Alföld*, čiže oproti pojmu Veľkej uhorskej nížiny, hornaté časti historického Uhorska, ležiace severne od Dunaja a od pohorí Matra, Bukové hory a Zemplínska pahorkatina. Táto časť krajiny sa zvykla označovať aj ako *Horné Uhorsko*. Po rozpade Rakúsko-Uhorska sa pod pojmom *Horná zem/Felföld*, *Felvidék* chápe tá časť Uhorska, ktorá bola pričlenená k novovzniknutej Československej republike, čiže k územiu terajšieho Slovenska. Preto aj pre Maďarov žijúcich na Slovensku, sa v maďarčine bežne používa označenie *hornozemskí Maďari/felföldi, felvidéki Magyarok* (LISZKA 2003:26).

Maďarskí národopisci už dávnejšie poukázali na to, že tradičná kultúra a identita Maďarov na Slovensku nie je jednotná, ale sociálne, no hlavne regionálne značne rozvrstvená. Najnovšie sa o takúto charakteristiku pokúsil Jozef Liszka vo svojej, aj v slovenčine vydanéj monografii *Národopis Maďarov na Slovensku* (2003). Celý pozdĺžny pás južného Slovenska, na ktorom žijú príslušníci maďarského etnika, rozdelil do troch väčších, výrazne diferencovaných oblastí:

1. Podunajská nížina, ktorá sa vyznačuje organickými spätosťami s tradičnou kultúrou panónskeho priestranstva. Vnútorne sa člení na viaceré menšie regióny – Žitný ostrov, Matúšova zem, Medziriečie Váhu a Hrona a Podzoborie.
2. Palócka oblasť, ktorá predstavuje úzky a pomerne dlhý úsek medzi riekami Hron na západe až po Hornád na východe. Hoci je vnútorne značne členitá, tunajšia tradičná kultúra ako celok má mnoho zhodných črt s kultúrou Palócov, žijúcich južne od slovensko-maďarskej štátnej hranice;

3. Oblasť v južnej časti východného Slovenska, ktorá zahŕňa dva nevelké regióny – Medzibodrožie a región pozdĺž rieky Uh. Tradičná kultúra tejto oblasti inklinuje kultúre Dolnej zeme a Sedmohradska.

Na tomto mieste nemáme možnosť podrobnejšie rozoberať jednotlivé stránky genézy a vývinových podôb tradičnej kultúry Maďarov na Slovensku. Môžeme však charakterizovať aspoň niektoré najvýraznejšie prejavy, ktoré sú príznačné pre južnú, prevážne nížinnú a poľnohospodársku časť Slovenska. Východiskom tejto charakteristiky je regionalizácia, ktorú sprostredkováva vyššie uvedená národopisná monografia Maďarov na Slovensku (LISZKA 2003:163–372).

Žitný ostrov je územie medzi Bratislavou a Komárnom vymedzené riekami Dunaj a Malý Dunaj. Maďarský názov tohto najväčšieho riečného ostrova v Európe – *Csallóköz*, je odvodený od názvu rieky *Csalló*, ktorým sa označoval dnešný Malý Dunaj. Po príchode nemeckých kolonistov vznikol aj nemecký názov pre tento ostrov – *Schütt, Schüttinsel*. Odvodený bol od slova *schüte, schüt*, označujúceho umelé hrádze proti záplavám. Z tohto nemeckého názvu vznikol aj slovenský názov *Šuty, Šutný ostrov* a napokon aj *Žitný ostrov*. Názov *Žitný ostrov* nemá teda nič spoločné so slovom *žito*, ako sa to mýlne vysvetľovalo v starších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu. Dávnejšie sa v slovenčine používal aj z maďarčiny odvodený názov *Čalokez*.

Pôvodný prírodný ráz a krajinný obraz *Žitného ostrova* bol poznačený mimoriadne bohatým vodstvom. Krajinu členili mnohé riečne ramená a nimi vytvárané početné jazerá, ostrovy a ostrovčeky. Niekdajší vodou naplnený a záplavami sužovaný, močaristý obraz *Žitného ostrova* pretrvával až do sklonku 19. storočia, keď ho zmenili grandiózne melioračné zásahy do tohto regiónu.

Prírodné danosti *Žitného ostrova* poznačili aj celkový ráz kultúrneho usporiadania tohto regiónu. Jeho predmelioračný stav pôsobil na utváranie niektorých zvláštností sídelných foriem. Na Dolnom *Žitnom ostrove*, hlavne v dobytkárskych lokalitách s rozsiahlymi chotármi, v dôsledku častých záplav vznikali na vyššie položených pastviskách najskôr akési sezónne filiálne hospodárstva s objektami na ustajnenie dobytky. Postupne, keď sa tam skultivovala aj orná pôda, z takýchto sídelných samôt vznikali aj celoročne obývané sídla, tzv. *tane* (napr. Kolárovo). Na Hornom *Žitnom ostrove* v lokalitách, ktorých chotáre pozostávali z viacerých ostrovov, alebo ich predeľovala rieka Dunaj, vznikla tzv. dvojintravilánová forma sídiel. Okrem samotnej dediny, na jednotlivých ostrovoch, alebo v chotárnych častiach za riečnym tokom, si dedinčania postavili stajne pre dobytok, nazývané v maďarčine *szállások*.

Tieto sa začiatkom 19. storočia začali premieňať na trvalo obývané usadlosti a viaceré z nich aj na samostatné sídla (Dobrohošť, Kyselica, Šamorín, Mliečno, Vojka).

Azda najvýraznejšie sa prírodné podmienky Žitného ostrova odrazili v tunajšom tradičnom staviteľstve. Predovšetkým v staviteľských technológiách, v ktorých sa uplatnili také prírodné materiály, ako sú hlina, prútie, trstina a slama. Pri stavbe obytných a hospodárskych budov v často zaplavovaných oblastiach sa na väčšiu odolnosť hliených stien využívala kombinácia hliny s kolovou, resp. stĺpovou konštrukciou a prúteným výpletom. Takéto stavebné konštrukcie sa používali aj pri budovaní ohrád pre kone a hovädzí dobytok v odľahlých častiach dedinských chotárov. Taktiež aj pri stavbe homolovitých pecí na pečenie chleba, ktoré sa tu umiestňovali vo dvoroch alebo aj na verejných priestoroch.

Prírodnými danosťami, najmä rozvetvenou sústavou vodných tokov Žitného ostrov boli poznačené aj viaceré úseky hospodárskeho života. Výnimočné bohatstvo rýb v tunajších vodách prispelo k rozvinutiu širokej škály rybolovných praktík a nástrojov. Už od 16. storočia pútal pozornosť lov obrovských rýb, nazývaných vyzy, ktoré sem prichádzali z Čierneho mora dvakrát ročne v čase trenia. Boli žiadaným artiklom na budínskom, bratislavskom a viedenskom trhu. O význame žitnoostrovského rybárstva svedčí, že od stredoveku tu pôsobili tri rybárske cechy (Bratislava, Šamorín, Komárno), ktorých tradície, hlavne v Komárne, pretrvali až do polovice 20. storočia.

Z ďalších zamestnaní a hospodárskych činností, ktoré boli späté so žitnoostrovskými riekami, močariskami a rašeliniskami, potrebné je zmieniť sa o dávnych tradíciách ryžovania zlata, na ktoré poukazujú nielen tunajšie miestne názvy obcí (Zlatná na Ostrove) i celého regiónu (Aranykert, čiže Zlatá záhrada), ale aj náčinie ryžovačov zlata v zbierkach tunajších regionálnych múzeí.

K výrazným charakteristikám Žitného ostrova patria vodné mlyny. Reprezentovali ich predovšetkým tzv. lodné mlyny, ktorých zariadenie bolo rozložené na dvoch člnoch. Ich prednosťou bolo, že sa mohli presúvať z jedného miesta na druhé, podľa výhodnosti vodných prúdov. V prípade nebezpečenstva sa mlyn dal rozobrať a vytiahnuť na breh. Najviac lodných mlynov na Žitnom ostrove bolo v druhej polovici 19. storočia. S rozmáhajúcou sa lodnou dopravou po Dunaji sa vodné mlyny stávali čoraz väčšou prekážkou. Preto ich postupne premiestňovali na breh a prerábali na tzv. kolové vodné mlyny.

K regionálnym pozoruhodnostiam Žitného ostrova patrí aj obchod s drevom a drevársky priemysel, ktoré sa rozvinuli v meste Komárno vďaka tomu, že sem po celé stáročia splavovali drevo po Váhu slovenskí pltníci. Chýrečnými sa stali najmä truhlice komárňanských stolárov, používané na uskladňovanie odevu a bytového textilu – *komáromi*

láda, tulipántos láda (komárňanská alebo tulipánová truhlica). Nemenej významná bola v Komárne aj profesia lodiarskych tesárov a majstrov, ktorí vyrábali vojnové lode, dopravné lode, rybárske člny, aj malé loďky. Počiatky komárňanských lodiarskych tradícií siahajú do 15. storočia a spájajú sa s prítomnosťou talianskych majstrov. Avšak najväčšia sláva komárňanského lodiarstva je spätá s obdobím protitureckých bojov, keď tu boli usadení srbskí nasadisti/čajkári, operujúci po Dunaji na povestných bojových plavidlách, nazývaných *čajka*.

So Žitným ostrovom sa spájajú aj mnohoraké regionálne osobitosti folklórnych obyčajových a aj náboženských tradícií. Vztahuje sa to na tunajšie žatevné piesne, spevy nočných strážnikov či hlásnikov, povesti o kráľovi Matejovi Korvínovi a ďalšie. Vo výročnom zvykosloví vianočného cyklu osobitný význam nadobudli rôzne dramatické prejavy, ktoré poukazujú na kultúrne súvislosti s vianočnými hrami nemeckých kolonistov z Horného Žitného ostrova. Kultúrnym importom sa zdá byť aj na celom Žitnom ostrove udomácnený kult Jána Nepomuckého. Jeho počiatky súvisia s protireformačným hnutím. Jeho popularita zasa s tým, že tento svätec je uctievaný ako ochranca proti vodným živlom, aj ako priaznivec rybárov, lodníkov a vodných mlynárov. Je preto pochopiteľné, že na Žitnom ostrove sa vari v každej katolíckej dedine stretne aj so sochou tohto svätca.

Matúšova zem/Mátyusföld sa rozkladá v priestore medzi Malým Dunajom a Váhom po líniu ohraničenú na severe obcami Veľký Biel – Reca – Veľká Mača. Pravda, z historického pohľadu bola táto oblasť značne rozsiahlejšia, čo súvisí s tým, že jej názov sa odvodzuje od stredovekého vladára Matúša Čáka z Trenčianskeho hradu. Má prevažne nížinný ráz, ktorý na severozápadnom okraji prechádza do kopcovitého terénu. Preto aj tradičná kultúra tohto regiónu má mnohé zhody s kultúrou Žitného ostrova. Keďže jeho severná časť hraničí so slovenskými a západná časť s prevažne nemeckými a chorvátskymi lokalitami, kultúrne tradície tu okrem prírodných daností určovali aj inoetnické vplyvy.

Geografické podmienky aj v tomto regióne pôsobili na utváranie sídelných foriem s dvojitou, alebo aj s disperznou štruktúrou. V lokalitách s rozľahlými katastrami vznikali filiálne hospodárske usadlosti, roztrúsené po chotári (tanya). Vyskytli sa aj sídla, v ktorých bol intravilán rozložený po oboch stranách riečneho toku. Napr. v Nedei boli obytné budovy sústredené na pravom brehu Dunaja a záhumnia s hospodárskymi budovami na ľavom brehu (Negyedi aklok). Stavebným materiálom bola aj tu hlavne hlina. Avšak popri stenách spevňovaných stĺpovými a vypletanými konštrukčnými prvkami, zastúpené boli aj technologické postupy, pri ktorých sa steny obytných a hospodárskych budov zhotovovali technikou nabíjania, vykladania alebo zo surových tehál/válkov. Strecha takýchto budov

spočívala na sochovo-slemennej konštrukcii krovu, ktorá v súčasnosti pretrváva azda len na pamiatkovo chránenom dome v Šali (1831).

Na úseku hospodárskeho života sa popri pestovaní obilia rozmohlo aj pestovanie zeleniny, v niektorých lokalitách aj so značným stupňom špecializácie. K najznámejším patria pestovatelia cibule (hagymások) vo Vlčanoch, kapusty (káposztások) v Nedeji a melónov (dinnyések) v okolí Senca. Zeleninári z považských obcí (napr. Nedej), dopravovali svoje produkty na člnoch (dereglye) do Komárna, Štúrova, Nagymarosu, Vacova a Budapešti. Takéto člny mali nosnosť okolo 400 q a spravidla ich vlastnili 2–3 spoločnosti. Od 20. rokov 19. storočia sa v tomto regióne začala pestovať cukrová repa. O význame pestovania tejto plodiny, najmä na tunajších veľkostatkoch, svedčí vznik cukrovarov v Sládkovičove a Sereďi.

Zo živočíšnej výroby si zmienku zaslúži špecializácia na chov oviec a koní (napr. Reka), ako aj chýrečné dobyťčie trhy v Senci, ktoré patrili k najznámejším v celom Uhorsku. Značne rozšírený bol aj chov hydiny, ktorý sa zo samozásobiteľského zamerania rozvinul aj do trhových rozmerov. Hydinu, najmä husi, sliepky a kačice, predávali nielen židovským sliepkarom z okolitých mestečiek, ale vozili ju aj židovským obchodníkom do Bratislavy a Brna.

Zo spoločenského života tohto regiónu bola ako pozoruhodnosť zaznamenaná sociálna vrstva zemanov z Rece (nömösök). Reprezentovali ju hlavne tunajší kalvíni, katolíci iba nepatrne. Ich domy sa podobali na kúrie, držali si vlastného kočiša a už v 19. storočí posielali svoje deti do bratislavských škôl. Ich mentalita a správanie sa vyznačovali tým, že voči sebe požadovali prejavy úcty, avšak oni si voči iným udržiavali formálny odstup.

Z obyčajových tradícií za najvýraznejší prejav tohto regiónu bolo označené *chodenie s klátom/tyúkverő*, ktorým sa na Popolcovú strelu uzatváralo obdobie fašiangových zvykov.

Medziriečie Váhu a Hrona je ďalším národopisným regiónom Maďarov na Slovensku. Jeho južnú hranicu vymedzuje rieka Dunaj a severný okraj slovensko-maďarská jazyková hranica na línii Tvrdošovce – Veľký Kýr – Nitriansky Hrádok – Bešeňov – Tekovské Lužany. Kultúrny profil tohto regiónu sa vyznačuje prechodným rázom, inklinujúcim ku kultúre Žitného ostrova, Matúšovej zeme aj k Palóckej oblasti. Najvýraznejšou a najznámejšou kultúrnou zvláštnosťou je odevný región šiestich obcí na dolnom Hrone (Bíňa, Sikenička, Kamenín, Pavlová, Kamenný most a Bruty), ktorý sa vyznačuje nosením krátkych sukni – *kurtaszoknyás hatfalu*. Charakteristika tohto regiónu sa dlhodobo spája s kultúrnym usporiadaním obce Martovce, čo súvisí s tým, že tu urobila hĺbkový výskum významná maďarská etnografka Fél Edit. Najmä jej štúdiá o veľkorodine a právnom zvykosloví v Martovciach vošli do zlatého fondu maďarskej národopisnej vedy.

Podzoborie/Zoboralja, Zoborvidék je maďarský jazykový ostrov pri Nitre, do ktorého spadá 13 obcí – Babindol, Bádice, Dolné Obdokovce, Dolné Štitáre, Jelenec, Žirany, Host'ová, Jelšovce, Koliňany, Ladice, Mechenice, Nitrianske Hrnčiarovce, Pohranice a Výčapy-Opatovce. Pri ich kultúrnej charakteristike sa zvykne zdôrazňovať spoločný pôvod (potomkova starouhorských kmeňov a sikulských strážcov hraníc), spoločné znaky tradičného odevu a jazykové zvláštnosti, ktoré vznikli v dôsledku dlhodobej izolácie v slovanskom obklopení. Tento nevel'ký región má pahorkatý a lesnatý ráz, takže popri poľnohospodárstve sa tunajší ľudia zamestnávali aj vinohradníctvom, ťažbou dreva, pálením vápna a dreveného uhlia. Pozornosť vzbudzovalo, že medzi hospodárskymi zvieratami tu boli zastúpené byvoly a somáre, ako aj plemeno sivej maďarskej kravy a oviec označovaných ako *racka juh*.

Kultúrnou zvláštnosťou Podzoboria je dierková výšivka z Koliňan, ktorou koliňanské ženy zásobovali nielen obce tohto ostrova, ale aj široké okolie. Technika vyšívania bielou bavlnkou na bielom ľanovom plátne sa tu rozvinula na sklonku 19. storočia, avšak v jej motivike sú zastúpené aj staršie, renesančné a barokové prvky.

Maďarský jazykový ostrov pod Zoborom priťahoval etnografov v nádeji, že tam v dôsledku dlhodobej izolácie pretrvali rôzne kultúrne relikty a archaizmy. Tie sa zistili pri chove niektorých plemien oviec a hovädzieho dobytku a pri niektorých vinohradníckych pracovných postupoch a nástrojoch. Viacerí bádatelia (J. Morvay, J. Manga a J. Liszka) poukázali aj na to, že tradičná kultúra podzoborských Maďarov vykazuje aj silné väzby s obklopujúcou slovenskou kultúrou, ako aj s kultúrou stredoeurópskeho regiónu. Poukazujú na to jednak početné slovné výpožičky z nemčiny a slovenčiny (napr. *trajfuz, sparhelt, pitar, pásztor, abrosz, noszigla, dorozsba* atď.), ako aj prevzatia samotných kultúrnych reálií, za aké boli označené tzv. slovanská hranatá pec v izbe bez dymovodu, vynášanie Kiseľa/Moreny na Kvetnú nedeľu – *kiszehajtás*, jánošíkovské motívy vo folklóre podzoborských dedín, zvykoslovné prejavy vianočného obyčajového cyklu a ďalšie.

Palócka oblasť/Palócföld zahŕňa územie po oboch stranách terajšej slovensko-maďarskej štátnej hranice. Na slovenskej strane je vymedzené na západe riekou Hron, na východe riekou Hornád a na severe slovensko-maďarským jazykovým rozhraním. Spomedzi všetkých regiónov maďarského etnika na Slovensku je Palócka oblasť z geografického a etnického hľadiska najčlenitejším regiónom. To sa odrazilo aj v jeho neobyčajne pestrej a mnohotvárnej tradičnej kultúre.

V dôsledku prírodných daností sa Palócka oblasť vyznačuje väčšou pestrosťou hospodárskeho života, v porovnaní s vyššie uvádzanými regiónmi Maďarov na Slovensku. Popri poľnohospodárstve, vinohradníctve a štandardnom chove hospodárskych zvierat,

významné zastúpenie tu mal aj salašný chov oviec, baníctvo, ako aj rozvinutá, remeselná a domácka výroba. Nakoľko pôvodnými nositeľmi hospodárskych inovácií boli príslušníci nemaďarských skupín tunajšieho obyvateľstva, v kultúre Palóckej oblasti sa navrstvili aj prejavy cudzorodej proveniencie. S kultúrou pôvodne nemeckých baníkov a remeselníkov sa tu udomácnili nielen vyspelé formy baníctva a remeselnej výroby, ako aj s nimi späté inojazyčné, hlavne nemecké názvoslovie, ale aj základné princípy mestského a meštianskeho životného štýlu, napr. v Rožňave. Z prostredia dedín osídlených na tzv. valaskom práve, prenikli aj medzi Maďarov Palóckej oblasti prejavy salašníckej kultúry karpatských pastierov oviec. Prejavilo sa to na zhodných formách organizácie pasenia oviec, stavebných objektov pre ovce na horských pasienkoch (salaš, košiar) a pre pastierov (koliba), ako aj na technologických postupoch spracovávania mliečnych produktov (syr, bryndza, žinčica) a používaného náčinia ako sú geleta, črπάky, zdobené palice, sekerky atď. (PALÁDI-KOVÁCS 1988).

Od stredoveku vykryštalizovaná maďarsko-slovenská kultúrna symbióza sa najzreteľnejšie odráža v priestore označovanom ako Palócka oblasť. Potvrdzujú to výskumy rôznych zložiek tradičnej kultúry. Pri porovnaní výskume tradičných foriem žatvy a mlatby s prihliadnutím na slovensko-maďarskú príslušnosť obyvateľstva v oblasti niekdajšej Hontianskej stolice autori dospeli k záveru, že diferencovaná etnicita sa v uvedenej problematike takmer vôbec neodrazila. Jednotlivé pracovné techniky a im zodpovedajúce formy náradia u oboch etnických skupín, okrem rozdielnosti v pomenovaní, nevykazujú takmer žiadne rozdiely ani z hľadiska ich typológie, ani z hľadiska času, keď boli uvedené do používania. Túto skutočnosť vysvetľujú ako dôsledok rovnakých ekologických a sociálno-ekonomických podmienok v uvedenom regióne. Pokiaľ ide o používané názvoslovie, v historicko-etymologickom slovníku maďarského jazyka (1967) sa konštatuje, že názvy *kosa/kasza* a *cep/csép* sú slovanského pôvodu. V maďarčine používaný názov pre kosák – *sarló* a pre formu vzájomnej výpomoci – *kalaka*, majú staroturecký pôvod (PARÍKOVÁ-SLAVKOVSKÝ 1981). Pri monografickom výskume Hontu podobné zistenia boli vyslovené aj pre reálie na úseku stravovania, odievania, stavitel'stva a bývania, rodinného a spoločenského života, ako aj prejavov obyčajovej, obradovej, výtvarno-umeleckej, rozprávačskej i piesňovej tradície. Je teda zrejmé, že pre slovensko-maďarskú kontaktnú zónu v oblasti Hontu, ako aj v rozsiahlejšej Palóckej oblasti, je charakteristické, že v dôsledku rovnakých geografických podmienok, zhodného historického, hospodárskeho a sociálneho vývoja, v dôsledku začlenenia do spoločných administratívnych jednotiek (napr. Hont, Novohrad, Gemer), ako aj dlhodobými kontaktami a vzájomnými vplyvmi, sa sformovali

mnohé podobné, príbuzné alebo aj totožné znaky v kultúre a v spôsobe života slovenského i maďarského obyvateľstva na slovensko-maďarskom etnickom rozhraní (BOTÍK 1988).

K analogickým záverom dospeli aj ďalší bádatelia. Pri výskume hrnčiarstva na rozhraní Novohradu a Gemera sa zistilo, že je tam skoncentrovaných okolo tridsať hrnčiarskych lokalít. Niektoré z nich sú prevažne maďarské, niektoré zasa slovenské a v niektorých žije zmiešané slovensko-maďarské obyvateľstvo. Čo je pritom pozoruhodné a významné, že na hrnčiarskych výrobkoch, pochádzajúcich z lokalít s rôznorodou etnickou príslušnosťou tamajších hrnčiarov, sa nedajú rozpoznať nejaké podstatné a etnicky signifikantné rozdiely (ČOMAJOVÁ 1986). Do takýchto zjednotených podôb sa na úseku obyčajových tradícií ustálilo aj vynášanie *Moreny* či *Kisela/Kiszehajtás*, ktoré sa na Kvetnú nedeľu praktizovalo v slovenských aj maďarských lokalitách južných častí Hontianskej stolice a v prilahlých regiónoch (MANGA 1969). Z obyčají vianočného cyklu k takýmto spoločným prejavom v povodí Ipľa, v Gemeri až po riekú Bodva, patria betlehemske hry. V maďarskej odbornej literatúre sa pre ne používa označenie „hornozemský typ“ a najobľúbenejšou postavou v nich je starý pastier *Gubó/Kubó* (ÁG 1999).

Palócka oblasť sa, pravdaže, vyznačuje aj viacerými kultúrnymi zvláštnosťami, ktorých nositeľmi sú príslušníci maďarského etnika. K nim sa ako najvýraznejší prejav zaraďujú kalvínske drevené náhrobníky stĺpikovitého tvaru s bohato členenou drevorezbou a protestantskou symbolikou (LISZKA 2001 a 2003).

Medzibodrozie a užská oblasť sú rozložené v juhovýchodnom cípe východného Slovenska, vymedzenom riekami Bodrog, Latorica, Uh a Tisza. Je to obzvlášť vlhký, rašelinovitý región s množstvom vodných tokov a rôznych druhov rýb. Takýto nížinný krajinný ráz Východoslovenskej roviny sa pri rieke Bodrog stretáva so severným výbežkom Zemplínskej pahorkatiny a Tokajských vrchov.

Z historického a kultúrneho hľadiska je táto oblasť najsevernejším výbežkom Veľkej uhorskej nížiny, či Dolnej zeme/Alföld. Hospodársky život tunajších obyvateľov bol zameraný na rybolov, zber rákosia, prútia a špeciálnej vodnej rastliny *sulyom*. S mokradľovým lúčnym a lesným hospodárstvom sa spájal chov maďarského sivého hovädzieho dobytká a ošípaných plemena *mangalica*. Výnimočne dlho tu pretrvávali aj tradície koristného hospodárenia. Okrem rozvinutého rybárstva venovali sa aj brtníctvu/barkácsolás, čiže vyberaniu medu divých včiel. Taktiež aj lovu rôznych vtákov a vyberaniu ich vajíčok. Keďže poľnohospodárstvo sa do melioračných úprav rozvinulo len poskromne, zvýšená pozornosť sa venovala ovocinárstvu a vinohradníctvu, ktoré sa niekoľkými lokalitami začleňuje jednak do chýrečnej tokajskej vinohradníckej oblasti a potom aj do užhorodsko-mukačenskej oblasti:

V užsko-bodrožskom regióne sa pomerne dlho uchovávali tradície domáckej výroby, zameranej na miestne prírodné materiály. K najvýznamnejším odvetviam patrila výroba rohoží a ďalších predmetov z rákosia, výroba širokého sortimentu košov, výroba ľanového a konopného plátna s náročnými dekoratívnymi technikami. Dekoratívna tvorba sa uplatnila aj v drevorezbe a kamenárstve. Hlavne pri výrobe náhrobníkov a ozdobných stĺpov na bránach do dvora. Za predmety s najvyššou mierou regionálnej osobitosti sa označujú výrobky z rohov maďarského plemena hovädzieho dobytká – rohy na trúbenie, soľničky, poháre, brebenáre atď., ktoré boli zdobené bohatým, hlavne rastlinným ornamentom. K regionálnym zvláštnostiam sa zaraďujú aj výrobky tunajších korytárov, pivnice hniezdového typu so spoločnou chodbou s 15–20 osobitnými kobkami, tzv. oborohy na skladovanie sena s pohyblivou strieškou a ďalšie. Treba však povedať, že tieto regionálne zvláštnosti tradičnej kultúry sa neviažu iba na príslušníkov maďarského, ale aj ďalších etník. Z obyčajových tradícií za špecificky maďarský bol označený zvyk pochovávanía mladých mužov s rekvizitou meča, čo sa dáva do súvislosti so stredovekými tradíciami pochovávanía bojovníkov s ich zbraňou – kopijou.

V spojitosti s regionalizáciou a kultúrno-geografickým členením Maďarov na Slovensku, zrodili sa aj pokusy charakterizovať príslušníkov tohto etnika aj z hľadiska jeho členenia na tzv. etnografické skupiny. Pri rozpracovávaní celoslovenského súpisu etnografických skupín vznikli aj heslá späté s maďarským obyvateľstvom – *Barkók/Barkovia*, *Csallóköziek/Žitnoostrovčania*, *Zoboraljiak/Podzoborčania*, *Medvesaljiak/Podmedvešania*, *Palócok/Palóci* a ďalšie (ŠVECOVÁ 1988). Hoci sa heslá o týchto skupinách dostali aj do Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska (1995), žiada sa poznamenať, že s výnimkou Palócov, žiadna sa nesformovala do takej podoby, žeby spĺňala aj kritériá, požadované pre ich zaradenie do kategórie subetnických skupín. Nestali sa totižto jednotkou skupinovej identifikácie jej príslušníkov, ale len konštrukciou zainteresovaných odborníkov. Zrejme preto sa takéto účelovo vytvorené regionálne skupiny nenachádzajú v prácach maďarských bádateľov (KÓSA – FILEP 1975, BALASSA – ORTUTAY 1979, LISZKA 2003).

Na území Slovenska iba *Palóci* predstavujú subetnickú skupinu Maďarov takého druhu, akou sú napr. *Sikulovia* v Sedmohradsku, alebo *Kunovia* a *Jásovia* v priestore medzi Dunajom a Tisou. Názvom *Palóci* sa označujú príslušníci maďarského etnika v južných častiach Hontianskej, Novohradskej a Gemerskej stolice. Na území Slovenska sa nachádza len jedna časť Palócov. Druhá časť je na území severného Maďarska, ktorá pred rozpadom Rakúsko-Uhorska (1918) vytvárala s tou na terajšom Slovensku ucelenú subetnickú skupinu. Jej integrujúcim prvkom okrem prejavov tradičnej kultúry, bolo hlavne nárečie, ktoré patrí do

skupiny severomaďarských nárečí. Najstaršie písomné doklady názvu Palóci sú zo 17. storočia. Jeho pôvod je však značne starobylejší a dáva sa do súvislosti so slovanským názvom *Polovci*, ktorým ruské a poľské pramene označovali príslušníkov kumánskych kmeňov, usadených v severných častiach Uhorska ešte v 11. storočí (KISS 2002, KÓSA – FILEP 1975).

V rámci početnej skupiny Palócov sa sformovala aj neveľká podskupina nazývaná *Barkovia/Barkók*. Ich väčšia časť žije na území dnešného Maďarska v okolí Ózdu, menšia časť na území Slovenska v niekoľkých dedinách medzi riekami Ipeľ a Rimava. Barkovia sú rímskokatolíckeho vierovyznania a charakterizovala ich prísna endogamia pri výbere manželských partnerov. Najstaršia zmienka o Barkoch je z roku 1833. Vznik tohto názvu sa dáva do súvislosti s dôstojníkom talianskeho pôvodu Vince Barcom, ktorý koncom 18. storočia dve desaťročia účinkoval v priestore severnej časti Boršodskej a južnej časti Gemerskej stolice. Tu zverbovaní husári sa preto zvykli označovať menom svojho veliteľa, ktoré sa neskôr prenieslo na všetkých obyvateľov tohto palóckeho subregiónu (PALÁDI – KOVÁCS 1982).

V pozícii národnostnej menšiny po roku 1918

Rozpadom Rakúsko-Uhorska (1918) a vznikom nástupníckych štátov, sa aj pre príslušníkov maďarského etnika, ktorí boli začlenení do novoutvorenej Československej republiky, začal ich politický a národnokultúrny vývin uberať novým smerom. Nezačalo sa to však hneď a nebol to ani jednoznačný, ale nanajvýš zložitý a rozporuplný vývin, ktorý bol sprevádzaný viacerými zvratmi a aj konfliktami. Predovšetkým si treba uvedomiť, že v období, ktoré predchádzalo rozpadu habsburskej monarchie, Maďari úspešne završovali svoj národotvorný proces. V druhej polovici 19. storočia, no hlavne po rakúsko-maďarskom vyrovnaní (1867), maďarská spoločnosť sa dopracovala k nastoleniu politického programu, ktorého cieľom bolo vytvoriť z viacnárrodného Uhorska nacionálne homogénny národný štát, v ktorom vo všetkých sférach spoločenského diania sa do rozhodujúcich pozícií dostávali prednostne príslušníci vládnúceho, čiže maďarského etnika. Uhorský, ale v skutočnosti etnicko-maďarský politický a správny systém fungoval podľa doktríny jednotného politického národa, ku ktorému sa malo dospieť cieľavedomou asimiláciou. Týmto zámerom bola podriadená legislatíva, pomadžarčovanie školstva, cirkví, verejného života, ako aj celej kultúrnej infraštruktúry a príslušných inštitúcií. Maďari sa prezentovali ako vzor slobodomylného a kultúrneho národa, nositeľa modernizačných trendov, národa so slávnou a hrdinskou minulosťou. Do tohto obrazu bola zakomponovaná národná mytológia, siahajúca

až k Arpádovi, svätému Štefanovi, Matejovi Kovínovi, a pravdaže, aj k národným tragédiám pri Moháči a v revolúcii 1848/49. V spojitosti s mileniárnymi oslavami príchodu starých Uhrov do Karpatskej kotliny (1896) sa v historických vedách, ako aj vo výtvarnej, hudobnej a literárnej tvorbe dopracoval oficiálny národný autoportrét a stal sa všeobecne osvojenou a hlboko zakotvenou súčasťou národného vedomia Maďarov. Na území Slovenska bola maďarská kultúra organickou súčasťou všemaďarskej kultúry v Uhorsku. Jej duchovným centrom bolo hlavné mesto Budapešť. Avšak maďarské novinárstvo, regionálne dejiny, muzejníctvo, knižnice, profesionálne divadlá, spevokoly a literárne spolky, rozvíjali svoju činnosť aj v hornouhorských stolicích a mestách. Uvedme aspoň *Toldyho kruh* v Bratislave, *Széchenyiho* v Prešove, *Kazinczyho* v Košiciach, *Eötvös* v Levoči, *Gvadányiho* v Skalici. Na zhromažďovaní a prezentovaní dokladov o dejinách a kultúre Maďarov sa podieľali aj *Mestské múzeum* v Bratislava (1868), *Hornouhorský muzeálny spolok* v Košiciach (1872), *Gemerský muzeálny spolok* v Rimavskej Sobote (1882) a celý rad vlastivedne orientovaných osobností, účinkujúcich a tvoriacich na území Slovenska (MANNOVÁ 2003, LISZKA 2003).

Na prelome 19. a 20. storočia sa pozícia Maďarov na území Slovenska posilnila aj z pohľadu demografických ukazovateľov.

	1880	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001
MAĎARI	540492	885397	650597	571952	354532	518776	553910	559490	567292	520528
%	22,2	30,3	21,7	17,2	10,3	12,4	12,2	11,2	10,8	9,7
SLOVÁCI	1489707	1684681	1952668	2337916	2982524	3560241	3884193	4317008	4519328	4614854
%	61,2	57,7	65,1	70,4	86,6	85,3	85,5	86,5	85,7	85,8

Z uvedených štatistických údajov je zrejmé, že v priebehu troch desaťročí (1880–1910) sa podiel Maďarov zvýšil z 22,2 % na 30,3 %, pričom podiel Slovákov v uvedenom období klesol zo 61,2 % na 57,7 %. Demografovia na základe týchto oficiálnych zistení konštatovali, že v tom čase pribúdalo Maďarov takmer päťkrát rýchlejšie ako Slovákov. Takýto nepomer sa nedal vysvetliť prirodzenými demografickými faktormi, čiže silnou emigráciou Slovákov do zámoria, populačnou vitalitou Maďarov, ani ich imigráciou na územie Slovenska. Vysvetliť sa mohol iba ako dôsledok cieľavedomej maďarizácie, ktorá v uvedenom období bola nasmerovaná nielen na príslušníkov slovenskej, ale aj na príslušníkov ďalších nemaďarských národností (Nemci, Židia, Rusíni, atď.). Keďže procesy prirodzenej a aj násilnej asimilácie nepostupovali takým tempom, aké by si ideológovia jednotného maďarského národa boli želali, pri sčítaniach obyvateľstva, hlavne v roku 1910, sčítací komisári vyprodukovali aj značné množstvo tzv. štatistických Maďarov (PODOLÁK, P.: 1988:11).

Procesy maďarizácie prebiehali v celoplošných krajinských reláciách, avšak najvyššiu intenzitu dosahovali na úseku verejnej správy, štátnych inštitúcií a v sídlach mestského typu. Čiže tam, kde v záujme upevňovania maďarského národného štátu sa vyžadovalo používanie maďarčiny ako úradného a výlučného dorozumievacieho prostriedku. S týmito procesmi boli späté výrazné zmeny v etnickej štruktúre mestského obyvateľstva v hornouhorských stoliciach. Dochádzalo k nim jednak migráciou Maďarov do týchto miest, ako aj spontánnou a v určitom zmysle aj pragmaticky motivovanou asimiláciou pôvodom slovenského, nemeckého, židovského či iného nemaďarského obyvateľstva. V hornouhorských stoliciach s prevahou slovenského obyvateľstva sa vývin v rokoch 1850–1910 vyznačoval tým, že na rozdiel od obyvateľstva slovenských dedín, v tamojších mestách narastala koncentrácia obyvateľov vládnuceho národa – Maďarov. V uvedenom období sa v štatutárnych mestách na Slovensku podiel Maďarov zvýšil z 24,5 % na 49,5 %, pričom podiel Slovákov klesol zo 41,7 % na 30,9 % a Nemcov z 32,4 % na 17,3 %. V štyroch municipálnych mestách (Bratislava, Komárno, Banská Štiavnica a Košice) stúpol podiel Maďarov z 30,5 % na 57,0 %, avšak podiel Nemcov klesol z 37,2 % na 23,9 % a Slovákov z 29,7 % na 17,0 %. V mestách so zriadeným magistrátom stúpol podiel obyvateľov maďarskej národnosti z 21,0 % na 44,6 %, teda o 110 %. Podiel Slovákov pritom klesol zo 48,5 % na 40,0 % a Nemcov z 29,6 % na 13,2 %. Ako príklad ešte uveďme, že v Bratislave v rokoch 1850–1910 stúpol počet Maďarov z 15,6 % na 40,6 %, v Banskej Štiavnici z 10,0 % na 41,8 % a v Košiciach z 39,7 % na 75,4 % (KOHÚTOVÁ – PODRIMAVKÝ – ZELENÁK 2000:13).

Štátna ideológia a politický program národotvorných a štátotvorných procesov v Uhorsku, boli zacielené predovšetkým na homogenizáciu, t. j. pomadžarčovanie elitných vrstiev spoločnosti. O tom, že na začiatku 20. storočia bol dosiahnutý pokročilý stupeň integrálneho nacionalizmu, svedčia maďarské názvy obcí, ulíc a námestí, štátne sviatky a pomníky venované iba udalostiam a hrdinom maďarských národných dejín, ako aj oficiálna architektúra, výstavy, múzeá, učebnice, literatúra a výtvarné diela o slávnej minulosti Uhorska v maďarskom ponímaní. Štátni úradníci, či už spomedzi Maďarov alebo pomadžarčených Nemaďarov, manifestovali svoju národnú identitu tzv. *uhorským odevom*. Na kolektívnu pamäť obyvateľov Uhorska mala pôsobiť aj hymna s výlučne maďarským textom, zatiaľ čo rakúska hymna mala aj inojazyčné verzie (MANNOVÁ 2003:254).

Pre príslušníkov maďarského národa bolo zaiste tragédiou, keď krátko po mileniárnych oslavách príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny, počas ktorých eufória z formovania Uhorska ako národného štátu Maďarov, ako aj národné vedomie Maďarov, dosiahli dovtedy nepoznané vyvrcholenie, priam zmrazili udalosti prvej svetovej vojny, a s nimi hlavne rozpad

tisícročného uhorského štátu. Maďari, ktorí sa v zmysle záverov mierovej konferencie v Trianone (1920) stali súčasťou Československej republiky, zo dňa na deň sa zmenili z príslušníkov národa kontrolujúceho štát, na príslušníkov národnostnej menšiny. Túto zmenu vnímali ako kultúrnu, historickú a nacionálnu degradáciu. Začlenenie do nového štátu prinieslo pre nich marginalizáciu, nutnosť opustiť služobné miesta v štátnych inštitúciách, hospodársky úpadok ako dôsledok preštruktúrovania priemyslu a dopravných sietí, stratu spojenia s Budapešťou atď. Bolo preto prirodzené, že Československú republiku považovali za dočasný jav, za produkt momentálnej medzinárodnej situácie, ktorá by sa mala rýchlo zmeniť a vrátiť do pôvodného stavu. Lenže povojnová realita sa nezvratne uberala novým smerom. Vzápätí sa to začalo prejavovať na zmenách sociálnej, vrátane aj etnickej štruktúry obyvateľstva. Predovšetkým na etnickom rozvrstvení mestských komún. Výrazne sa znižovala početnosť príslušníkov maďarského etnika. Zapríčiňovalo to najmä vyst'ahovanie sa maďarských úradníkov, dôstojníkov a aristokratov, zmena národnosti Židov, reasimilácia pomadžarčených Slovákov a vysoký podiel Maďarov bez štátneho občianstva, ktorí boli registrovaní v štatistikách ako cudzinci. Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1919 a 1921 bolo na Slovensku 692 831, resp. 650 597 osôb maďarskej národnosti, čo predstavovalo 23,5 %, resp. 21,7 % z celkového počtu obyvateľov Slovenska. Pokles Maďarov oproti roku 1910 (30,3 %) bol daný jednak množstvom slobodného prejavenia národnostnej príslušnosti, ako aj odchodom značnej časti Maďarov, hlavne byrokratického aparátu, po roku 1918 do Maďarska. Tým sa podiel príslušníkov maďarského etnika na Slovensku dostal na úroveň z roku 1880, čo zodpovedalo reálnej etnickej skladbe obyvateľstva na území Slovenska (LIPTÁK 2003:268, MANNOVÁ 2002:13, KOHÚTOVÁ – PODRIMAVSKÝ – ZELENÁK 2000:15).

Z doterajšieho výskumu historikov vyplynulo, že „v medzivojnovom období sa Maďari na Slovensku orientovali prevažne na minulosť. Neakceptovali realitu, ktorá ich obklopovala, a v najvyššej sfére verejného života (v politike a národnostnej tlači) sa izolovali od majoritnej spoločnosti“ (MANNOVÁ 2002:14). Azda najvýraznejšie sa to odrážalo v kultúrnej pamäti novovznikajúcej minority. Historička E. Mannová charakterizovala takúto situáciu na príklade Komárna a Lučenca, v ktorých mala v medzivojnovom období maďarská minorita približne trojštvrťinové, resp. tretinové zastúpenie. V etnicky diferencovanom zložení obyvateľstva týchto miest sa formovali a presadzovali dve rozdielne, navzájom sa vylučujúce historické pamäte, dva súbežné výklady spoločnej, ale rozdielne interpretovanej minulosti. Zánik habsburskej a zrod československej štátnosti sprevádzali zmeny názvov ulíc a námestí, ako aj tzv. rošády na piedestáloch, pri ktorých sa odstraňovali symboly a hrdinovia

odchádzajúcej a ustanovovali sa symboly a hrdinovia nastoľovanej dejinnosti. Kolektívne vedomie Maďarov v Komárne a Lučenci sa utvrdzovalo v bojoch s miestnymi úradmi o možnosť oslavovať pamiatku uhorského panovníka a patróna sv. Štefana (20. august), pripomenúť si výročie revolúcie 1848 (15. marec). Keďže tieto sviatky uhorského/maďarského štátu a maďarského národa sa už nesmeli manifestačne oslavovať na verejných priestranstvách, organizátori ich premiestnili do maďarských spolkov a kostolov. Na Maďarmi organizovaných slávnostiach, plesoch a tanečných zábavách národne cítiace Maďarky manifestovali svoju identitu nosením maďarských krojov. Na takýchto podujatiach sa demonštratívne spievali maďarské ľudové a národné piesne a tancovali sa maďarské tance. Z podobných podnetov sa rozmohlo pripínanie tzv. trianonských odznakov a stužiek s maďarskými národnými farbami. Kombinácia červeno-bielo-zelených farieb sa zaužívala aj na jedálnych lístkoch, na stuhách k vencom a na kyticích z bielych kvetov, zelených listov a červených stúh. Azda najveľkolepejším a najpôsobivejším stelesnením maďarskosti komárňanských mešťanov boli pochody alebo aj jazdou prezentované vystúpenia bandéria *povožníckych gazdov/szekeres gazdák*. Na promaďarských verejných podujatiach sa zúčastňovali vo svojich imponantných modrých uniformách s charakteristickým plášťom upevneným širokými striebornými reťazami. Prostredníctvom takýchto mechanizmov kolektívne vedomie príslušníkov maďarskej menšiny prerastalo do pozícií ideológie, s kolektívnou záväznosťou. S tým súviselo, že inscenovanie kolektívnej pamäti Maďarov v Lučenci a Komárne sa v medzivojnovom období vyvíjalo v neustálej konfrontácii so slovenskými a českými spoluobčanmi, s ich inštitúciami, pomníkmi a symbolmi. Svoj opozičný postoj vyjadrovali ignoráciou československých slávností a kultúrnych podujatí, počas ktorých nevyvesovali štátne zástavy a neosvetľovali svoje domy a spolkové budovy. Dávali tým na vedomie, že sa nedobrovoľne ocitli v novom a cudzorodom štáte, v dôsledku čoho ich majoritná spoločnosť tohto štátu vnímala ako „cudzích“. Bola to zložitá, až antagonisticky vyostrená situácia, ktorú takto registrovali nielen zainteresovaní činitelia doma, ale aj pozorovatelia zvonku. Škótsky historik Robert Seton-Watson v roku 1928 prezidentovi T. G. Masarikovi napísal: „Hoci majú dnes Maďari nekonečne viac, ako dávali Slovákom za starého režimu, je jasné, že stratili veľmi veľa v takmer všetkých sférach života a nebolo by ani ľudské, keby nepocíťovali túto zmenu trpkou. Práve z toho dôvodu je dôležité, aby ČSR úzkostlivo dbala o to, aby zabezpečila Maďarom (zlej vôle práve tak ako dobrej) primerané práva a výhody, ktoré im boli sľúbené...“ (prevzaté z MANNOVÁ 2002:14).

Napriek tomu, že v novoutvorenej Československej republike existovali vo vzťahu k maďarskej menšine mnohé problémy v hospodárskej a sociálnej oblasti, a neboli dôsledne

uplatňované ani všetky záväzky z mierových dohôd, maďarská menšina mala vytvorené relatívne vhodné podmienky pre svoj národnostný rozvoj. Postavenie obyvateľov maďarskej národnosti v Československu bolo garantované medzinárodnými zmluvami pod kontrolou Spoločnosti národov. Taktiež aj Ústavou ČSR z roku 1920. Štátnym a národným jazykom bol československý jazyk, pričom v obciach, kde žilo najmenej 20 % príslušníkov národnostnej menšiny, sa malo úradovať aj v minoritnom jazyku. V rokoch 1921–22 maďarská menšina na Slovensku mala 58 materských škôl, 845 ľudových škôl, 19 meštianskych a 10 pokračovacích škôl s odborným zameraním, 2 stredné odborné školy, 4 gymnáziá a 1 učiteľský ústav. V maďarskom jazyku vychádzalo 70 novín a časopisov, existovalo viac ako 400 kultúrnych spolkov. Maďarská menšina mala vlastné politické strany, zastúpené v parlamente (ŠUTAJ – HOMIŠINOVÁ 2006:10–12).

Vo vývine maďarskej menšiny po roku 1918 sa negatívne prejavilo, že oblasti južného Slovenska, osídlené prevažne príslušníkmi maďarského etnika, boli na periférii investičných zámerov. Oblasť bola odkázaná iba na poľnohospodársku výrobu, tamojšie dediny boli preľudnené, obyvateľstvo trpelo nezamestnanosťou a nízkou úrovňou zdravotníckej starostlivosti. Za nezmyselný bol označený pokus „odmaďarčovať“ Žitný ostrov a ďalšie regióny južného Slovenska zakladaním nových osád – tzv. *kolónií*, ktoré boli osídľované slovenskými a českými roľníkmi – *kolonistami*, na skonfiškovanej pôde maďarských veľkostatkárov. Táto však podľa správnosti mala pripadnúť tamojším maďarským bezzemkom a roľníkom. Na južnom Slovensku s prevažne maďarským obyvateľstvom vzniklo okolo 60 kolónií, ktoré však nenaplnili očakávané „poslovenčovanie“ týchto regiónov. Práve naopak, vniesli tam napätie a s ním aj posilňovanie iredentistických tendencií živých z domácich a zahraničných zdrojov (LIPTÁK 1998:103, LISZKA 2003:114, ŠUTAJ-HOMIŠINOVÁ 2006:11).

Vzťahy medzi príslušníkmi majoritného slovenského národa a maďarskej menšiny boli v medzivojnovom období priam nezmieriteľne vyhrotené. Vedomie Slovákov bolo nasycované predstavou, že Maďari na Slovensku sú potomkami odvekého utlačovateľa a dedičného nepriateľa. Vo vedomí Maďarov na Slovensku sa zasa nepretržite živila myšlienka nezmieriteľnosti s ich menšinovým údelom, ktorý sa označoval za škandalóznou neprávosť, za diktát víťazov nad porazenými a do neba volajúcu nespravodlivosť. Jej jediné možné odčinenie videli Maďari v Budapešti a aj na Slovensku, v revízii hraníc a obnovení uhorskej ríše (MANNOVÁ 2002:14). Toho sa aj naozaj dožili v roku 1938, keď na základe Viedenskej arbitráže muselo Československo odstúpiť Maďarsku rozsiahle územie južného Slovenska. Na oklieštenom území hitlerovským Nemeckom požehnanej Slovenskej republiky

z vojnového obdobia (1939–1945) zostalo len asi 60 tisíc obyvateľov maďarskej národnosti (KOHÚTOVÁ – PODRIMAVSKÝ – ZELENÁK 2000:16).

Druhá svetová vojna sa skončila porážkou fašistického Nemecka a jeho spojencov, ku ktorým patrilo aj Maďarsko. Dohoda o prímieri s Maďarskom (1945) zakotvovala obnovenie a uznanie predmníchovských slovensko-maďarských hraníc, ako aj odchod 32 tisíc osôb, hlavne úradníkov, vojakov, policajtov a ďalších, ktorí prišli na južné Slovensko po Viedenskej arbitráži z Maďarska a neboli československými občanmi. Udalosti druhej svetovej vojny a úloha horthyovského Maďarska v nich spôsobili, že sa radikálne zmenil vzťah obnovej Československej republiky voči maďarskej menšine. Strategickým cieľom predstaviteľov ČSR bolo zbaviť sa maďarskej a nemeckej menšiny, ktoré sa previnili voči Československej republike v jej najťažších chvíľach v období druhej svetovej vojny. Prijatím tzv. Benešových dekrétov z roku 1945 sa maďarská menšina ako celok, spolu aj s nemeckou, v duchu princípov kolektívnej viny, ocitla v bezprávnom postavení. Až na nepatrné výnimky, občania maďarskej národnosti boli pozbavení československého občianstva a bol im skonfiškovaný všetok nehnuteľný a hnutel'ný majetok. Pôvodný zámer československej vlády vyriešiť maďarskú otázku podobne ako nemeckú, čiže odsunom z územia ČSR a napomôcť tým vytvoreniu „národného“ štátu Čechov a Slovákov, nezískal podporu západných veľmocí. Nakoľko na území Maďarska žila porovnateľne početná slovenská menšina, ponúklo sa riešenie maďarského odsunu formou výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Pri realizácii tejto výmeny v rokoch 1945–1948 vznikol nerovnovážny stav. Jednak tým, že kým Slováci v Maďarsku sa na výmenu mohli prihlásiť dobrovoľne, Maďari na Slovensku sa jej museli podriaadiť, pretože príslušné zoznamy vypracovávali štátne orgány. A potom aj tým, že z Maďarska do Československa bolo presídlených asi 73 tisíc osôb, kdežto z Československa do Maďarska asi 90 tisíc. Ďalšou nehumánnou a neobyčajne drastickou praktikou riešenia maďarskej otázky bol odsun asi 40 tisíc Maďarov na práce do Čiech (1946–47). Na ich majetky boli v 260 obciach a 16 okresoch úradnými dekrétmi umiestnení slovenskí osídlenci. K náprave tejto anomálie došlo za dramatických okolností až v priebehu rokov 1949–1950. Do konceptu opatrení na zjednodušenie národnostnej štruktúry Slovenska a zbavenia sa Maďarov, bola zahrnutá aj reslovakizácia. Jej oficiálne proklamovaným cieľom bolo umožniť v uhorskom štáte pomadžarčeným Slovákom vrátiť sa k pôvodnej slovenskej národnosti. Zároveň sa tým malo aj zabrániť, aby do Maďarska neboli vysídľovaní aj pomadžarčení Slováci. Lenže k slovenskej národnosti sa začali prihlasovať aj Maďari, ktorí v tom videli šancu zachrániť sa pred represívnymi opatreniami československých úradov a pred vysídlením do Maďarska. Reslovakizácia sa však

v konečnom dôsledku stala aktom cielenej, čiže násilnej asimilácie Maďarov. Bolo ňou poznačené aj sčítanie ľudu v roku 1950, kedy sa k maďarskej národnosti prihlásilo iba 354 532 osôb. K zrealneniu početnosti maďarskej menšiny došlo až po čiastočnej konsolidácii pomerov a náprave spôsobených chýb zo štyridsiatych a päťdesiatych rokov. V roku 1961 sa k maďarskej národnosti prihlásilo 518 776 osôb. Tento prirodzený demografický vývin s miernym nárastom maďarskej menšiny sa potvrdil aj pri ďalších sčítaniach ľudu. So stratou československého občianstva boli späté aj ďalšie postihy maďarskej menšiny. Zastavená bola výučba na všetkých maďarských školách a zo služby boli prepustení všetci učitelia maďarskej národnosti.

K zmenám bezprávneho postavenia maďarskej menšiny došlo až v roku 1948, kedy bol vydaný zákon o vrátení československého štátneho občianstva osobám maďarskej národnosti. Vzápätí boli obnovené školy s maďarským vyučovacím jazykom, vznikol kultúrny spolok Csemadok (1949), začali vychádzať noviny a časopisy – *Új Szó*, *Fáklya*, *Hét*, vzniklo vydavateľstvo kníh *Madách* v maďarskom jazyku, zriadený bol profesionálny divadelný súbor v Komárne (1948), a jeho pobočka v Košiciach (1969), maďarské vysielanie Československého rozhlasu (1960), folklórne súbory *Népes*, *Ifjú szívek*, *Szöttes*, folklórne festivaly v Želiezovciach a Gombaseku. Maďarčina sa začala uplatňovať aj v úradnom styku a maďarskí občania začali pôsobiť v orgánoch verejnej a štátnej správy. Na rozdiel od Ústavy ČSR z roku 1960, kde národnostné práva boli viazané na jednotlivcov, Ústavný zákon z roku 1968 definoval národnostné menšiny ako štátotvorné subjekty. V roku 1978 vznikol Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu. Po roku 1989, no hlavne po vzniku Slovenskej republiky (1993) sa postavenie maďarskej menšiny na Slovensku dostalo na kvalitatívne novú platformu z hľadiska legislatívneho zabezpečenia jej práv. Taktiež aj z hľadiska teoretických prístupov pri rozpracovávaní problematiky historickej a kultúrnej pamäti, komponentov etnicity a činiteľov transformácie etnickej identity príslušníkov maďarského etnika na Slovensku (ŠUTAJ – HOMIŠINOVÁ 2000:10–19, LISZKA 2003:158–162).

Činitele pretrvávania a transformácie identity Maďarov na Slovensku

Maďarská menšina na Slovensku je nielen najpočetnejšou, ale aj etnicky najvitalnejšou minoritou. Je to nepochybne výrazná, možbyť aj najvýznamnejšia črta tohto spoločenstva na Slovensku. Zaslúži si preto, aby sme jej venovali pozornosť aspoň niekoľkými poznámkami. V sociálnych vedách sa vitalita etnického či etnolingvistického spoločenstva teoreticky vymedzuje ako „charakteristika, ktorá umožňuje, že spoločenstvo sa vo vzťahoch s inými

spoločenstvami správa ako odlišná a aktívna kolektívna entita. Ak etnolingvistická minorita má malú skupinovú vitalitu, prestane nakoniec existovať. Naopak, čím vitálnejšie je etnolingvistické spoločenstvo, tým je pravdepodobnejšie, že medzi ostatnými spoločenstvami prežije ako osobitná kolektívna entita. Ak je vitalita spoločenstva vysoká, jeho členovia sa viac obracajú na seba navzájom a nesnažia sa fungovať ako izolovaní jednotlivci“ (BAČOVÁ 2005:80). Z činiteľov, ktoré sa najrozhodujúcejšou mierou podieľajú na utváraní skupinovej vitality ako schopnosti spoločenstva pretrvávajú ako odlišná a aktívna entita, sa uvádzajú demografické danosti, charakter hospodárskej činnosti, inštitucionálna podpora a možnosti kontroly nad svojimi záležitosťami, status ako ekonomická, politická, historická a lingvistická prestíž a ďalšie.

Možno konštatovať, že demografické ukazovatele maďarskej menšiny na Slovensku, akými sú celkový počet členov spoločenstva, ich územné rozloženie a koncentrácia, sú nanajvýš priaznivé. Maďarská jazyková oblasť na južnom Slovensku je prirodzeným pokračovaním regiónov severného Maďarska. Maďarské osídlenie tejto oblasti nevzniklo migračným pohybom, ale politickým delením niekdajšieho a vznikom nového štátneho útvaru v relatívne nedávnej minulosti (1918). Príslušníci maďarského etnika sú približne na tom istom území južného Slovenska kontinuálne usídlení od 11. storočia, čiže celé jedno tisícročie.

Obyvateľstvo maďarskej národnosti je kompaktné skoncentrované pozdĺž južnej a juhovýchodnej hranice Slovenska, kde žije asi 96 % jej príslušníkov. Asi 60 % Maďarov na Slovensku žije na Podunajskej nížine – v priestranstve Žitného ostrova, medzi Malým Dunajom a Váhom a pozdĺž dolného toku Hrona a Ipľa. O kompaktnosti ich osídlenia svedčí skutočnosť, že v roku 1970 takmer polovica občanov maďarskej menšiny žila v obciach, v ktorých dosahovala až 80 % podiel z celkového počtu obyvateľov (MAZÚR 1974:440). Kompaktnosť a vysoká miera koncentrácie maďarského obyvateľstva na Slovensku sú zrejmé aj zo sčítania obyvateľstva v roku 2001. Vo viac ako polovici obcí obývaných Maďarmi bol pomer maďarského obyvateľstva vyšší ako 75 %. Maďarská populácia Slovenska v 532 obciach presiahla 10 % pomer, kým v roztrúsených lokalitách, s nižším pomerom ako 10 % alebo s menším počtom ako 100 osôb, žilo menej ako 7 % maďarskej menšiny. Z hľadiska zachovania etnickej identity je v najpriaznivejšej situácii 171 252 Maďarov, ktorí žijú vo väčšinovej obci s 50–80 % pomerom maďarskej národnosti. A pravdaže aj tých 269 033 menšinových Maďarov, ktorí žijú v absolútne väčšinovej obci s pomerom viac ako 80 % príslušníkov maďarskej národnosti (DOHÁNYOS – LELKES – TÓTH 2004:46). S celkovou početnosťou, kompaktnosťou a koncentráciou obyvateľov maďarskej menšiny na Slovensku súvisí aj relatívne vysoký stupeň uzatvárania etnicky homogénnych manželstiev. Princíp

endogamnosti a etnickej bariéry pri uzatváraní manželských zväzkov pôsobia vo funkcii stabilizátora, čím sa stávajú aktívnym činiteľom reprodukcie a pretrvávania kultúrnych tradícií daného spoločenstva a teda aj jeho kultúrnych osobitostí.

Relatívne vysoké percento príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku, ktorí žijú v dedinskom prostredí (v roku 1965 okolo 75 %) a zamestnaní sú v poľnohospodárskej výrobe v mieste svojho bydliska (v roku 1965 okolo 40 %), je ďalším významným činiteľom etnickej vitality a etnického pretrvávania tohto spoločenstva. V roku 1970 z celkového počtu ekonomicky aktívnych občanov maďarskej národnosti 22,6 % pracovalo v poľnohospodárstve ako družstevní roľníci, čo bolo takmer trojnásobne viac ako medzi príslušníkmi slovenského etnika. Tieto skutočnosti spolu s nízkou mierou zamestnaneckej a bydliskovej mobility, ako aj príznačným konzervatizmom v agrárnom prostredí, pôsobili na uchovávanie celého radu komponentov tradičnej kultúry, regionálnych foriem maďarského jazyka/nárečí, a tým aj na pretrvávajúce základných komponentov etnicity a etnickej identity maďarských obyvateľov na Slovensku (BOTÍK 1981:33).

Významným komponentom etnicity a aj prejavom etnickej vitality je jazyk. Práve jazyk je tou najvýraznejšou charakteristikou, prostredníctvom ktorej sa členovia jedného etnického spoločenstva porovnávajú s inými. Jazyk je teda dôležitou stránkou identity spoločenstva. Členovia etnických spoločenstiev, najmä ak sú v pozícii národnostnej menšiny, využívajú rôzne stratégie, aby si čo najdlhšie uchovali svoj materinský/menšinový jazyk. Vzťahuje sa to aj na príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku. V tomto prípade treba mať na zreteli, že je to početná menšina s vysokou etnickou identitou. Príslušníci maďarskej menšiny sa vysoko identifikujú nielen ako jednotlivci (som Maďar), ale aj na úrovni skupinovej identity – k menšine, k maďarskému národu (som príslušník maďarskej minority a maďarského národa). K svojmu materinskému jazyku majú silný citový vzťah, čoho dokladom je jednoznačná prevaha maďarčiny ako dorozumievacieho prostriedku vo vlastnej skupine. Po maďarsky rozprávajú nielen v rodinnom prostredí, ale aj na verejnosti a na pracovisku. Maďarčinu uprednostňujú aj v styku so Slovákami, ktorí hovoria po maďarsky. Ani dnes nie je zriedkavé stretnúť na vidieku, hlavne v obciach s prevahou maďarského obyvateľstva, takých občanov, ktorí ovládajú slovenčinu len veľmi slabo a dorozumievanie v nej im spôsobuje problémy. Ide predovšetkým o príslušníkov staršej a strednej generácie. Dominanciu maďarčiny ako základného etnodiferenciačného a etnointegrujúceho znaku posilňuje vysoká hustota osídlenia, značný stupeň manželskej endogamie a bezprostredná blízkosť materského národa. Maďarčina nielen výrazne diferencuje maďarské spoločenstvo od slovenského, ale zároveň je

aj základným etnointegrujúcim prvkom, na ktorom maďarská menšina buduje svoju identitu (GABZDILOVÁ – SÁPOSOVÁ 2004:123).

Dôležitým ukazovateľom vitality etnických minoritných spoločností na Slovensku je inštitucionálna podpora štátu, v ktorom príslušníci menšiny žijú, ako aj spôsob, akým menšina túto podporu využíva. Z tohto pohľadu neobyčajne inštruktívna je situácia, ktorá nastala po vzniku federatívneho usporiadania Československa v roku 1968. Vtedy bol vydaný ústavný zákon č. 144/1968 Zb. o postavení národností v ČSSR, v ktorom bol zakotvený celý súbor politických a kultúrnych práv národnostných menšín. Vo sfére kultúry tento zákon zabezpečoval právo na vzdelanie v materinskom jazyku, právo na všestranný kultúrny rozvoj, právo používať jazyk národností v úradnom styku v regiónoch obývaných príslušnou národnosťou, právo zhromažďovať sa v národnostných kultúrnych spolkoch, ako aj právo na tlač a informácie v jazyku národnostných menšín. V tom čase bol status národnostných menšín priznaný iba trom spoločnostiam na Slovensku – príslušníkom maďarského, ukrajinského a nemeckého etnika. Ostatné minority (Rómovia, Židia, Chorváti, Bulhari atď.) spadali do kategórie etnických skupín. V sedemdesiatych rokoch sa v rámci úloh štátneho plánu základného výskumu realizovali aj špeciálne výskumy maďarskej a ukrajinskej národnostnej kultúry. Výsledky týchto výskumov priniesli cenné poznatky aj o tom, ako táktorá národnostná menšina využila možnosti a vo svojom minoritnom živote aj zúročila práva, ktoré im na ich kultúrnu a národnostnú sebarealizáciu ponúkol vyššie uvedený zákon o postavení národností. Využívanie týchto práv poskytuje zároveň aj predstavu o etnickej vitalite zainteresovaných minorít. Aby sa nám plastickejšie prejavili rozdiely takýchto dispozícií, spolu so zisteniami o maďarskej menšine uvádzam aj zistenia o ukrajinskej menšine. Poznámam, že v tom čase sa Rusínom na Slovensku priznávala iba ukrajinská identita.

Dôležitým ukazovateľom reprodukcie a pretrvávania etnicity národnostných menšín bolo využívanie práva na vzdelanie v materinskom jazyku. V sedemdesiatych rokoch bol v maďarskom a ukrajinsko-rusínskom národnostnom školstve zastúpený rovnaký druh škôl. Zatiaľ čo na všetkých stupňoch a druhoch maďarských národnostných škôl bola vyučovacím jazykom maďarčina, na ukrajinsko-rusínskych školách bola odlišná situácia. Na ukrajinsko-rusínskom školstve sa v školskom roku 1952/53 stala vyučovacím jazykom ukrajinjčina. Lenže do roku 1970 asi 80 % základných škôl prešlo na vyučovanie v slovenskom jazyku. V školskom roku 1975/76 navštevovalo základné deväťročné školy s vyučovacím jazykom maďarským 80,1 % detí maďarskej národnosti a školy s vyučovacím jazykom ukrajinským 28,8 % detí ukrajinsko-rusínskej národnosti. Viac ako tretina Maďarov, ale iba jedna desatina

Ukrajincov-Rusínov bola toho názoru, že počet národnostných škôl na Slovensku nie je dostatočným. Výrazné rozdiely medzi príslušníkmi maďarskej a ukrajinsko-rusínskej národnosti boli aj v ich záujme o národnostnú tlač a knihy, ako aj o sledovanie národnostných rozhlasových a televíznych programov. Najčastejšie iba v maďarskom jazyku čítalo knihy 62,4 % Maďarov, zatiaľ čo knihy v ukrajinskom jazyku čítalo iba 14,5 % Ukrajincov-Rusínov. U obyvateľov maďarskej národnosti bolo najviac rozšírené čítanie diel spisovateľov maďarskej národnej literatúry, ktorú čítalo a poznalo viac ako 80 % príslušníkov maďarskej národnosti. Zhruba polovica z nich čítala aj diela maďarskej národnostnej literatúry od autorov žijúcich na Slovensku. Naproti tomu čítanosť diel ukrajinskej a národnostnej literatúry bola veľmi nízka. Viac ako 80 % príslušníkov ukrajinsko-rusínskej národnosti si nevedelo spomenúť alebo nečítalo nijakú knihu od ukrajinského spisovateľa. V kultúrnom živote príslušníkov maďarskej a ukrajinsko-rusínskej menšiny dôležité poslanie mali aj národnostné spolky – Csemadok a Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich. Členom týchto národnostných spolkov bolo 38,4 % Maďarov, ale iba 17,4 % Ukrajincov-Rusínov. Vždy alebo takmer vždy navštevovalo podujatia národnostných spolkov 36,4 % Maďarov a 16,1 % Ukrajincov-Rusínov (VÉGH 1977:159, BOTÍK 1986:105).

Meradlom vitality národnostných menšín je nielen inštitucionálna podpora národnostných práv a potrieb, ale aj kontrola minority nad svojimi záležitosťami. Aj z tohto pohľadu sa maďarská menšina na Slovensku prezentovala ako nadštandardne iniciatívna komunita. Dokladom toho je činnosť Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu, ktorý vznikol v roku 1978. Čiže ešte v období totalitného režimu, ktorý vo svojej národnostnej politike preferoval víziu zblížovania národov a národností socialistického Československa, takže na rozvoj kultúry a identity národnostných menšín bol vymedzený iba značne ohraničený priestor. To bol hlavný dôvod vzniku Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny. „Vo svojich podaniach, memorandách a listoch kritizoval rôzne aspekty postavenia maďarskej menšiny v Československu, napr. znižovanie počtu maďarských národnostných škôl, rozsah používania maďarského jazyka, zákaz používania miestnych názvov a zemepisných pomenovaní v maďarskom jazyku, používanie maďarských krstných mien a priezvisk podľa maďarského pravopisu, prístup k maďarskej kultúre a kontaktov s príbuznými v Maďarsku, zrušenie národnostného odboru pri Slovenskej národnej rade, národnostného sekretariátu pri predsedníctve vlády Slovenskej socialistickej republiky a pod.“ (ŠUTAJ 2004:116).

Vysoký stupeň vitality maďarskej menšiny potvrdzujú aj najnovšie výskumy, ktoré boli koncipované na interdisciplinárnom prístupe viacerých spoločenskovedných odborov

(sociológia, sociálna psychológia a história). Do hlavných cieľov tohto výskumu bola zahrnutá aj problematika etnicity a etnickej identity. Z nej bola pozornosť upriamená na tri problémové okruhy: etnická identita so zreteľom na uvedomovanie si etnicity, problematika materinského jazyka a národnostného školstva a oblasť masmédií a kultúry (ŠUTAJ – HOMIŠINOVÁ 2006:34).

Z výsledkov tohto výskumu vyplynulo, že maďarskú menšinu na Slovensku možno charakterizovať vysokou mierou hrdosti na svoju národnosť. Analýzy potvrdili, že s vekom táto hrdosť narastá, pričom dochádza k istej renesancii hrdosti na vlastnú národnosť u najmladšej generácie, ktorej vývin spadá do obdobia po revolúcii v roku 1989. Pozoruhodné sú aj zistenia, že stredné vekové kategórie nezdôrazňujú ovplyvňovanie svojho správania etnicitou, avšak vekové kategórie do 34 rokov a nad 55 rokov priznávajú, že ich správanie je vo väčšej miere ovplyvňované etnicitou. Za najväčšiu prekážku rozvoja etnicity bol označený nedostatok financií pre národnostnú kultúru a školstvo.

Z okruhu jazykových problémov, medzi ktorými dominovala dôležitosť materinského jazyka, vyplynulo, že mu príslušníci maďarskej menšiny pripisujú veľmi veľký význam. Za najdôležitejšiu úlohu rodiny pri upevňovaní etnicity svojich členov označili používanie materinského jazyka. Vo verejnom prostredí na pracovisku, na ulici, v obchodoch príslušníci maďarskej menšiny komunikujú prevažne maďarsky (asi polovica respondentov), menej bilingválne (tretina z nich); v úradoch najviac slovensky (takmer dve tretiny), menej bilingválne (štvrtina z nich). Jedným zo záverov k tomuto okruhu problémov je, že materinský jazyk napriek avizovanému poklesu identifikácie s minoritou (najmä v budúcnosti), bude u príslušníkov maďarskej menšiny zohrávať naďalej významnú úlohu.

Z rozvetvenej problematiky kultúry pozornosť daného výskumu bola zredukovaná na sledovanosť elektronických médií a čítanie tlače. Z výsledkov vyplynulo, že pozornosť príslušníkov maďarskej menšiny je sústredná predovšetkým na národnostné masmédiá, čiže médiá vo svojom materinskom jazyku, vrátane zahraničných (budapeštianskych) televíznych a rozhlasových kanálov. Až za nimi nasledujú médiá v slovenskom jazyku. Prevažná časť príslušníkov maďarskej národnosti zastáva názor, že v záležitostiach kultúry menšín by mala rozhodovať zainteresovaná menšina a jej reprezentatívne orgány (ŠUTAJ – HOMIŠINOVÁ 2006:131–137).

O vysokom statuse a vitalite maďarskej menšiny na Slovensku azda najadekvátnejším svedectvom sú reprezentatívne orgány, prostredníctvom ktorých naplňa svoje práva a uspokojuje svoje potreby v oblasti politiky, spoločenského života, kultúry, umenia a vedy (KALAVSKÝ 2004:694).

V súčasnosti najvýznamnejšou politickou reprezentáciou maďarskej menšiny je *Strana maďarskej koalície*. Vznikla v roku 1998 zlúčením troch dovtedajších strán – Maďarského kresťanskodemokratického hnutia, Spoluzitia a Maďarskej občianskej strany. Z týchto politických strán zjednotená Strana maďarskej koalície sa deklarovala ako strana pravého streda, ktorej cieľom bolo parlamentné zastúpenie a presadzovanie práva národnostných menšín.

Spomedzi ustanovizní pôsobiacich na princípe občianskych združení, najstaršou a najvýznamnejšou spolkovou organizáciou je *Csemadok – Kultúrny a spoločenský zväz Maďarov na Slovensku* (1949). Záslužnosť tohto zväzu treba vidieť v tom, že už 55 rokov rozvíja široký register aktivít, aby si Maďari zachovali svoju národnú identitu, posilňovali národnostné vedomie, vzdelávali sa vo svojom materinskom jazyku a pestovali svoju kultúru.

Maďarská menšina, ktorá je najpočetnejšou a najvitálnejšou minoritou na Slovensku, disponuje najväčším počtom a najširším registrom národnostných škôl. V školskom roku 2003/2004 to bolo 373 materských, 295 základných, 75 stredných (gymnaziá, odborné školy priemyselné, ekonomické, poľnohospodárske, pedagogické, zdravotnícke) a 1 vysoká škola, v ktorých sa mohli vzdelávať deti občanov maďarskej národnosti v maďarskom výchovnom alebo vyučovacom jazyku.

V rámci inštitucionalizovanej kultúry maďarskej menšiny pôsobia na Slovensku národnostné divadlá, múzeá, umelecké súbory, knižnice, osvetové strediská, vydavateľstvá a takmer dve desiatky kultúrnych podujatí celoštátneho charakteru. Z kultúrnych inštitúcií medzi najvýznamnejšie patria *Jókaiho divadlo* v Komárne, *Divadlo Thalia* v Košiciach, *Múzeum maďarskej kultúry a Podunajska* v Komárne, *Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku* (pri SNM) v Bratislave, Umelecký súbor *Mladé srdcia* v Bratislave. Z pravidelných každoročných kultúrnych podujatí najväčší ohlas a popularitu majú Celoslovenské kultúrne slávnosti maďarskej menšiny v Gombaseku, Folklorný festival v Želiezovciach, Jókaiho dni amatérskych divadelníkov, Kazinczyho dni jazykovej kultúry, Jarný vietor vodu dvíha (piesňové a obyčajové tradície), Literárno-kultúrne dni v Nových Zámkoch a ďalšie.

V súčasnosti pôsobia na Slovensku viaceré vydavateľstvá maďarskej literatúry. Sú to AB ART Kiadó, Gyurcsó István Alapítvány, Kalligram Könyvkiadó, KT Könyv és Lapkiadó, Lilium Aurum Könyvkiadó. V celoštátnej sieti vychádza v maďarskom jazyku viac ako dve desiatky dennej tlače a rôzne zameraných časopisov.

V roku 2006 oslávila desaťročné pôsobenie aj prvá vedecká ustanovizeň, ktorá vznikla na minoritnej platforme z iniciatívy predstaviteľov maďarskej menšiny na Slovensku. Je to

Fórum inštitút pre výskum menšín so sídlom v Šamoríne. Jeho dlhodobým programom je výskum národnostných, etnických a iných menšín žijúcich v Slovenskej republike. Tento program sa realizuje v troch organizačných útvaroch:

Centrum pre výskum súčasnosti skúma vzťahy Maďarov a ďalších národností na Slovensku k politike, ekonomike, kultúre a spoločnosti, dokumentuje vývin menšinových kultúr od roku 1918 po súčasnosť;

Európske etnologické centrum sústreďuje hlavnú pozornosť na výskum tradičnej, populárnej a urbánnej kultúry Maďarov na Slovensku, ako aj interetnické súvislosti tejto kultúry v príslušných európskych reláciách.

Bibliotheca Hungarica je centrálnou knižnicou hungaristickej literatúry a rôznych tlačovín v maďarskom jazyku, ktoré boli publikované na území niekdajšieho Československa a súčasného Slovenska od roku 1918 po súčasnosť.

Fórum inštitút pre výskum menšín sprístupňuje výsledky vedeckovýskumnej činnosti v troch špeciálnych edičných sériách – *Edícia Nostra Tempora*, *Edícia Disputationes Samarienses*, *Edícia lokálnych a regionálnych monografií*, *Intheretnica a Miscellanea Bibliothecae Hungaricae*. Okrem toho vydáva časopis *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, taktiež aj ročenky *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku* a *Acta Ethnologica Danubiana*.

Nedá mi, aby som z výnimočne požehnanej knižnej žatvy Fórum inštitútu pre výskum menšín, nespomenul aspoň jednu publikáciu, ktorá vyšla z dielne Výskumného centra európskej etnológie. Jej autorkou je Ilona L. Juhász a názvom *Fába róva, földbe ütve/Vyrezané do dreva, zatlčené do zeme* (2005). Podtitul spresňuje, že kniha pojednáva o dekoratívne vyrezávaných stĺpoch, ktoré Maďarom na Slovensku už zo tri desaťročia slúžia ako prostriedok symbolického stotožňovania sa s priestorom/územím, na ktorom žijú. Od roku 1977, keď bol na území Slovenska vztýčený prvý takýto stĺp, ich počet sa rozrástol na viac ako tri stovky. Pritom každý rok ich pribúda najmenej desať, častejšie však dve až tri desiatky. Ak spočiatku išlo len o ojedinelé pokusy takýmito stĺpmi výtvarne ozvláštniť niektoré podujatia Csemadoku či iných maďarských národnostných organizácií, postupom času sa ich vztyčovanie stávalo čoraz viac okázalou súčasťou celonárodných slávností Maďarov, akými boli okrúhle výročia, napr. príchodu starých Uhrov do Karpatskej kotliny, vzniku Uhorského kráľovstva, udalostí revolučných rokov 1848–49 a ďalšie. Maďari na Slovensku týmito umelecky vyrezávanými stĺpmi v relatívne krátkom čase vykolíkovali na Slovensku izoglosu svojho etnického územia. Z niekdajších vyrezávaných náhrobných pomníkov maďarských kalvínov, alebo z ozdobných stĺpov na bránach sedmohradských

Sikulov, stali sa celonárodné symboly Maďarov, s neobyčajne silným citovým a etnoidentifikačným nábojom. Tieto pôsobivé výtvarné artefakty, ako aj ich nová funkcia a etnicky akcentovaná symbolika, sú ďalším neprehliadnuteľným dokladom, že príslušníci maďarskej menšiny na Slovensku sú najvitálnejšou a aj najvynaliezavejšou komunitou pri demonštrovaní svojej identity.

Napriek tomu, že maďarská menšina na Slovensku sa vyznačuje vysokým stupňom etnickej vitality a všestranne rozvinutým národnostným životom, jej súčasný vývin je sprevádzaný nielen výraznou tendenciou etnického pretrvávania, ale aj určitými prejavmi etnokultúrneho vyrovnávania a aj etnického splývania s obklopujúcou majoritnou spoločnosťou. Azda najvýrečnejším dokladom pôsobenia aj tejto druhej tendencie je štatistické zistenie, že medzi rokmi 1991 a 2001, v ktorých sa uskutočnilo sčítanie obyvateľstva, na Slovensku poklesol počet Maďarov takmer o 50 tisíc osôb. Takýto trend je evidentný aj z perspektívy dlhšieho časového úseku. Kedysi takmer čisto alebo prevažne maďarské mestá Galanta, Levice, Nové Zámky, Lučenec, Rožňava, Rimavská Sobota či Košice, sú dnes najmenej z dvoch tretín slovenské. Prv celkom maďarské Komárno má dnes asi 40 % slovenských obyvateľov. Nárast Slovákov je evidentný v ďalších mestách a mestečkách. Slováci začali pribúdať aj v dedinách Žitného ostrova a ďalších regiónoch južného Slovenska. S naznačeným trendom korešponduje aj zistenie, že asi 40 % maďarských detí na východnom Slovensku a asi 10 % na Žitnom ostrove navštevuje slovenské školy. Tieto fakty, ako aj narastajúci počet etnicky zmiešaných maďarsko-slovenských manželstiev, sú pre predstaviteľov maďarskej menšiny signálom o stupňujúcej sa asimilácii Maďarov na Slovensku. Bijú na poplach a žiadajú maďarskú politickú reprezentáciu, aby z týchto čísiel vyvodila dôsledky. V týchto súvislostiach sa pri voľbách v roku 1998 veľká publicita dostala známej osobnosti na slovenskej politickej scéne – Kálmanovi Petöczovi, ktorý nebol zaradený na zvoliteľné miesto kandidátky Strany maďarskej koalície, čo sa údajne zdôvodňovalo (pravdaže neoficiálne) tým, že má manželku Slovenku a svoje deti poslal do slovenskej školy (MAJCHRÁK – HANUS 2006:17).

V publicistických článkoch a v slovníku politikov majú pojmy asimilácia a identita častokrát príliš zovšeobecňujúcu a preto aj zjednodušujúcu váhu. Je nepochybné, že v každej národnostnej menšine, vrátane aj maďarskej menšiny na Slovensku, prebiehajú procesy, ktorých súčasťou je aj asimilácia. Dôležité je však zároveň určiť akým stupňom pokročilosti a aká časť minority bola zasiahnutá asimilačnými procesmi. Meritórnu odpoveď na tieto skutočnosti môžu poskytnúť poznatky zainteresovaných špecialistov. Nakoľko najpodstatnejšími ukazovateľmi stavu etnickej situácie minoritných spoločenstiev popri

deklarovaní etnickej príslušnosti (obyčajne pri sčítaní obyvateľstva), je ich jazyková situácia, na základe poznatkov najnovších jazykovedných výskumov možno konštatovať, že „jazyková situácia maďarskej komunity na Slovensku neobsahuje také faktory, ktoré by determinovali nepriaznivý vývoj maďarského jazyka na Slovensku a ktoré by nevyhnutne viedli k asimilácii“ (LANSTYÁK 1994:14, 2000). To však neznamená, žeby jazyk maďarskej menšiny na Slovensku nepodliehal určitým zmenám. Hlavnú príčinu týchto zmien treba vidieť v tom, že príslušníci maďarského etnika, ktorí sa v roku 1918 ocitli na území Slovenska v pozícii národnostnej menšiny, v porovnaní s jazykom svojho materského národa dostali sa do odlišnej jazykovej situácie. Podstata zvláštností novej jazykovej situácie Maďarov na Slovensku spočívala v tom, že so svojim materským národom a so svojou materskou krajinou (Maďarsko), prerušili politicky, spoločensky, hospodársky, kultúrne a jazykovo významný styk, a začali žiť ako súčasť územnej, politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej a jazykovej štruktúry nového domovského štátu (Česko-Slovensko). Vo všetkých týchto sférach života sa príslušníci maďarskej menšiny museli občiansky stýkať s príslušníkmi slovenskej majority. To otváralo dvere vzájomným väzbám a kontaktom. Podmienkou na utváranie takýchto medzietnických kontaktov bolo vzájomné dorozumievanie. Nevyhnutným predpokladom normálneho a bezkonfliktného života národnostných menšín sa považuje ich dvojjazyčnosť, čiže aj znalosť jazyka majoritnej spoločnosti. Lenže v počiatocnom období bola znalosť slovenčiny v prostredí maďarskej menšiny veľmi slabá. Prakticky celé medzivojnové obdobie a aj prvé povojnové roky bol vývin maďarskej menšiny na Slovensku poznačený silnou jazykovou bariérou.

Výraznejší posun v rozrušovaní monolingvizmu Maďarov na Slovensku nastal až v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Hlavný podiel na jazykových zmenách z tohto obdobia mali politické a hospodárske procesy, ku ktorým došlo po nástupe Československa na cestu výstavby socializmu (1948). Život príslušníkov maďarského etnika najviac poznačila kolektivizácia poľnohospodárstva. Kým v regiónoch s prevahou slovenského obyvateľstva sa kolektivizácia začala rozbiehať v rokoch 1949–1953, v tom čase v oblastiach južného Slovenska, v ktorých žilo prevažne maďarské obyvateľstvo, už viac ako 90 % pôdy obhospodarovali Jednotné roľnícke družstvá a Štátne majetky. Kolektivizácia tu mala skorší a rýchlejší priebeh jednak preto, lebo práve v týchto regiónoch sa nachádzala najúrodnejšia pôda Slovenska, a zároveň aj preto, lebo Maďari vstupovali do družstiev z obavy pred možnými represáliami. Keďže na úrodných nížinách boli aj najvhodnejšie podmienky pre mechanizáciu poľnohospodárskej veľkovýroby, postačilo, ak sa na nej zúčastnilo len okolo 20 % z ekonomicky aktívnych obyvateľov tamajších dedín. Tým sa na

južnom Slovensku uvoľnil obrovský potenciál práceschopného obyvateľstva, ktoré sa tu pre nedostatok iných možností, nemalo kde zamestnať. To vyvolalo, najmä po roku 1970, masívnu migráciu za prácou, ktorá smerovala z južných do severnejších častí Slovenska, ako aj z dedín do mestských sídiel. Veľká časť príslušníkov maďarskej menšiny zmenila svoje trvalé bydlisko, čo spravidla znamenalo, že odišli z prevažne maďarského do prevažne slovenského prostredia. Naznačené hospodárske procesy, ako aj sociálna mobilita v južných častiach Slovenska, radikálne narušili dovtedajšiu etnickú izoláciu a jazykovú bariéru príslušníkov maďarskej menšiny (ŠUTAJ – HOMIŠINOVÁ 2006:18).

Sociologické výskumy maďarskej národnostnej kultúry ukázali, že v rokoch 1973–1974 dosiahlo rozrušovanie jazykovej bariéry už značne pokročilý stupeň. V tom čase slovenský jazyk ovládalo dobre približne 40 %, čiastočne dobre 30 %, iba málo 15 % a vôbec ho neovládalo len asi 15 % občanov maďarskej národnosti (VÉGH 1976:63). V súčasnosti je dvojjazyčnosť u príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku už všeobecným javom vo všetkých vekových a vzdelanostných skupinách. Po slovensky nehovorí a nerozumie len nepatrný počet príslušníkov najstaršej generačnej vrstvy. Najnovšie výskumy ukázali, že miera ovládania slovenského jazyka príslušníkmi maďarskej menšiny má v 7-stupňovej hodnotiacej škále hodnotu 6,26 (ŠUTAJ – HONIŠINOVÁ 2006:62).

Jazykovedci zistili, že so všeobecným udomácnením bilingvizmu v prostredí maďarskej menšiny na Slovensku, dochádza k významným zmenám v ich materinskom jazyku, ktorým sa dorozumievajú. Žiada sa poznamenať, že materinským jazykom väčšiny Maďarov na Slovensku nie je celomaďarský národný štandardný jazyk, čiže normatívna maďarčina používaná v Maďarsku, ani štandardná maďarčina používaná na Slovensku, ale dialekt, ktorý je v pozoruhodnej miere ovplyvnený slovenským a v menšej miere aj nemeckým a latinským jazykom. Z toho vyplýva, že „v jazykovom spoločenstve Maďarov na Slovensku sa zákonite vytvorili kontaktné formy maďarčiny, ktoré sa paralelne s čoraz hlbšími znalosťami slovenčiny a čoraz väčším rozšírením používania slovenčiny medzi hovoriacimi neustále vzdďalujú od celonárodnej formy štandardnej maďarčiny, ale aj od formy štandardnej maďarčiny používanej na Slovensku najmä v beletrii, v odbornej literatúre a v masmédiách“ (LANSTYÁK 1994:22). Naznačený proces jazykových zmien u príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku dospel do štádiá, keď si členovia materského národa uvedomujú, že jazyk Maďarov na Slovensku sa v dôsledku jazykových výpožičiek zo slovenčiny na úseku slovnej zásoby, výslovnosti, hláskoslovia, tvaroslovia a aj vetnej skladby natoľko vzdďalil od celonárodnej normy štandardnej maďarčiny, že pociťujú jeho inakosť. Jazykové zmeny

Maďarov na Slovensku sa v súčasnosti často stávajú argumentom na zvýraznenie nielen jazykovej inakosti, ale aj na vyjadrenie ich menšinovej identity.

Preniknutie bilingvizmu do život maďarskej menšiny na Slovensku možno považovať za dôležitý predeľ v jej kultúrnom a etnickom vývine. Napriek tomu, že sa principiálnym spôsobom nedotkol základných komponentov etnicity tejto komunity, ani určujúcich znakov jej kultúrnej a etnickej špecifickosti, udomácnenie bilingvizmu sa stalo nepochybným impulzom k nástupu transformačných procesov. Bola v nich obsiahnutá jednak tendencia určitej divergentnosti, čiže odlišenia medzi maďarskou menšinou na Slovensku a jadrom materského národa. Naznačili sme ju na príklade zmien, ku ktorým došlo v jazyku Maďarov na Slovensku. Druhou tendenciou transformačných zmien boli prejavy konvergentnosti, čiže zjednocovania niektorých kultúrnych javov maďarskej menšiny a obklopujúcej majoritnej spoločnosti. Žiaľ, doposiaľ sú týmito smerom orientované výskumy veľkou vzácnosťou. Vari prvou takouto sondou je charakteristika, ktorú urobil vo svojej monografii J. Liszka a zacielil ju na objasnenie dôsledkov začlenenia maďarskej menšiny do rámca Československej republiky. Pozoruhodné sú najmä zistenia, ako sa nová štátna príslušnosť odrazila na prejavoch tradičnej a populárnej kultúry Maďarov na Slovensku.

Naznačené dôsledky spätosti maďarskej menšiny s Česko-Slovenskom sa nezačali prejavovať ihneď, pričom nešlo o zásadný vplyv a nebol vždy spätý s účinkami bilingvizmu. Najmä ak išlo o vplyvy, ktoré sa prejavili na úseku hospodárskeho života, v spôsobe obliekania alebo kultúre bývania. Viacerí pozorovatelia postrehli, ako napr. lacná a kvalitná obuv z továrni firmy BAŤA, ktorá robila účinnú propagáciu svojim výrobkom aj v maďarčine, spôsobila úpadok výrobcov tradičnej obuvi. Aj v prostredí maďarskej menšiny sa objavila určitá vrstva ľudí s novým trendom odievania, tzv. „Maďari v baťovkách“. V dobových novinách z roku 1939 si na túto tému povzdychli: „Čižmy, posledný zvyšok niekdajšieho kroja si ľudia z Matúšovej zeme vyzuli kvôli baťovkám“. Ďalšie zmeny súviseli so základnou vojenskou službou, na ktorú boli aj maďarskí chlapci zo Slovenska spravidla umiestňovaní v Čechách. Prejavili sa jednak v sortimente jedál – parené alebo české buchty, knedle, vyprážený karfiol – ktoré sa do maďarského prostredia dostávali prostredníctvom služby v československej armáde. Takouto cestou prenikli do spevného repertoáru Maďarov piesne s motívmi prezidenta T. G. Masaryka, alebo s motívmi kasární v českých mestách (LISZKA 2003:376).